

Karlos Santamariaren pentsamendu politiko-soziala

Xabier Apaolaza

Estatu konfesionala

1952. urtean Espainiako Eliza Katolikoa, berezko soslaiak zituen Eliza kontserbatzailea zen: Tronuaren eta Aldarearen batasuna defendatzen zituen, herri espainolaren katolizismoaren eta Espainiako handitasun eta batasunaren garantia modura, katolikotasun nazionala eta esentzialista, alegia; intrantsigentzia doktrinala, barne-autoritarismoa eta Estatuarekiko lotura hertsia praktikatzeko zituen; eta gainera, gizarte-zapalkuntzarekin zerikusia zuten arazoetatik ihes egiten zuen. Estatu diktatorialak, aipatu ideologia bere egin zuen eta horri eusten zion, erregimen frankistaren ideologia ofizial bakarria izanik, hala, Estatuak laguntzen zuten Elizaren jokaera praktikoa zaintzen.

Nolanahi ere den, Leon XIII.aren *Rerum novarum* entziklika ondoren, Europan tinkotutako katolizismo sozialaren oinordeko ziren zenbait talde katoliko sortu zen, nahiz eta Hierarkiak haiekiko mesfidantza izan. Talde haiek, batetik, eliza ofizialaren bideekin bat ez zetorren katolizismoaren beharra adierazten zuten, eta, bestetik, kezka ere bai garaiko arazoaren aurrean; besteak beste, honako hauek ziren talde haien kezka-iturri aipagarrienak: gizakiaren instrumentalizazioa eta esplotazioa, herrien zapalkuntza, gerra berrien sorrera eta teknikaren bilakaera kontrolaezina. Korrante horren barnean kokatzen dira Karlos Santamariaren kezka politikoak eta sozialak.

1952an, Karlos Santamariak *En torno al Estado ideal* izeneko lana argitaratu zuen. Estatuaren eta Elizaren arteko harremanak dira artikuluko horren muina; ortodoxia ofizialaren onartze-kontua alde batera utzirik, Elizak Estatu konfesionala defendatu beharra eta berorren balioa zalantzan jartzen ditu Santamariak. Aipatu gai horiek debeku ziren 50eko hamarkadan, Elizaren ortodoxiak eta aginte politikoak ezinbestekotzat jotzen zutelako Elizaren eta Estatuaren arteko batasun-beharra, katolizismoari erabat atxikia zegoen Espainiako nazioan.

Katoliko guztiek, ordea, ez zuten horrela pentsatzen. Horregatik, urte horietan katolikoek ahotan zebilen eztabaida baten lekuko dugu Santamaria. Izan ere, Eliza katolikoak bi arazo zituen: bata, gizarteak eraman behar zuen praktikari zegokion, eta bestea, defendatu behar zuen teoria politikoari; batetik, agerikoa da, Estatu konfesionalaren egiturak, praktikan, zuzendu beharreko bizioak dituela; bestetik, arazo hori Eliza katolikoak Estatuarekiko harremanetan defendatzen duen irakasbideari dagokio. Ondorioz, Munduaren Hiria eta Jaungoikoaren Hiriaren arteko harremanak berrikusi beharra dago, hau da, Estatuaren konfesionalitatea ala konfesionalitate eza. Estatu laikoetan katolikoek daramaten jokabideari dagokionez, beste horrenbeste egin beharko: hots, horien jokaera ere birplanteatzea ezinbesteko izango da, zeren eta honelako estatuetan katolikoak berak, itxuraz Estatuaren zerbitzari izanik ere, egiazki Elizaren aginduak betetzen dituztenez, susmagarriak izan daitezke joko bikoitza eramaten dutelako ustean.

Santamariak, goian aipatutako artikulua idatzi zuenean, katolikoak talde bitan banatuta zeuden eta horiek elkarren aurkako izaki: batzuek Estatu konfesional katolikoa defendatzen zuten, besteak berriz, kristau inspirazioko Estatuak. Lehen jarrerak, Elizak Estatuarekiko zuen ohiko filosofia politikoa defendatzen zuen eta Elizaren dotrina hori hitzez hitz betetzea eskatzen zuen; hori dela bide, lehen taldekoek Eliza katolikoaren pentsamolde ofizialari eutsi eta jarraituko diote Vatikanoko II.a heldu arte. Bigarren jarrerakoak berriz, Elizaren irakasbide

klasikoa berregiten saiatu ziren baina ortodoxia katolikotik urrutiratu gabe eta garai berrietara egokituz; Vatikanoko II.ak ondoren onartu zituen orientabideei aurre hartu zien bigarren pentsamolde horrek.

Eliza katolikoaren ohiko filosofia politikoa

Ohiko irakasbide katolikoa Pio IX.a (1846-1878), Leon XIII.a (1878-1903) eta Pio X.a Aita Sainduen (1903-1914) entzikliketan erakusten da. Irakasbide horren arabera, Eliza katolikoa eta Estatuak, nor bere arloan bi elkarte osatu diren, eta, hortaz, ez dute besteren beharrik beren helburuak erdiesteko. Elizaren betekizuna gizakia bere naturaz gaindiko xedera gidatzean datza. Botere zibilak, ordea, mendekoen eta hiritar guztien ongia eta bizikidetasuna lortzea du helburu. Horrez gainera eta irakasbide horren arabera, gizartearen giza izatasunetik eratortzen den neurrian, boterea ere gizatasunaren ondorengo izango da. Era berean, Jainkoa giza izatasunaren egilea den aldetik, gizartearen eta autoritatearen egilea ere izango da; horregatik, kristau gizarteetan justizia Erregearen izenean administratu ohi da, eta Erregeak Jainkoaren graziaz erreinatuko du. Irakasbide horren arabera, modu berean baliagarri diren era hauetan egin daiteke Gobernu-antolakuntza: monarkia-, aristokrazia- edota demokrazia-bidez, nahiz eta, San Tomas Akinokoaren iritziz gobernu-antolakuntzarik onena aipatu hiru era horien konbinazioz sortutako erregimena izan, Erdi Aroko Gobernu kristauean biltzen omen ziren moduan: hau da, udal, gremio eta unibertsitateetan demokrazia zuzena; botere eta konfiantzazko karguetan, bereziki armadan eta diplomazian, aristokrazia; gailurrean, berriz, erregearen botere gorena edo monarkia. Hori horrela izanik ere, botere espiritualak eta denbora-mailako botereak, egokiro elkarrekin bizi behar dute. Honen arabera Eliza katolikoaren tradiziozko filosofia politikoak eta irakasbide ofizialak aldarearen eta aulkiaren arteko batasuna defendatzen dute, hau da, ezpata eta gurutzea bat egitea. Izan ere, gizartearen idealki kristaua baldin bada, ez dago Elizaren eta Estatuaren botere-harremanetan berekoikeriarik, elkarren osagarritasuna baizik, alegia, helburuak helburu, bakoitzak bere arloan, dagokion botere-jabetza du; baina, halaber, botere zibilak ebanjelikoak morala onartu behar du eta Elizaren pean ezarri behar du bere boterea ohituraz eta katoliko-fedeaz aritzen den neurrian. Aipatutako kristau-gizarte ideal horretan, Elizak moralitasun-arauak ezin ditu jaso botere zibiletik, ez eta bere menpean egon ere; aitzitik, naturaz gaindiko helburua lor dadin, Elizak badu arauak jartzeko ahalmenik bere elkartekideei, gobernariak barne. Estatuaren eta Elizaren arteko harreman arazoa, Estatu modernoan sortu da: alde batetik, gizartearen ez da soilik kristaua, eta gizartearen barnean erlijioen nahasketa gertatzen denez gero, norberaren jarrera erlijiozkoari lehentasunik ematea ezinezkoa gertatzen da; bestetik, Estatuak, batez ere boterearen monopolioari eusten dio, gizarte bizitzaren funtzio guztiak bilduz eta xurgatuz, gizarte osoaren antolamendu-erantzukizuna eskusiboan duela. Halako kasuetan, Elizak eta Estatuak botere bera duten heinean, Elizak Estatuarekin itun bat egitea aldarrikatuko du; itun horren bidez, katolikoenganako errespetua eskatuko du horiek beren erlijio-bizitza, erlijio-heziketa eta apostolu-lanak garatu ahal izateko. Eskakizun hori eliza katolikoaren uste oso honetan oinarritzen da: batetik, gizakia Egiara xedatua dago eta okerrak ez du okerrean jarraitzeko eskubiderik; bestetik, Eliza katolikoa Egiaren gordailuzaina da, eta horren arabera, ezinbestean, Elizari berari dagokio irakaspen zuzena eta hutsezina; horrenbestez, botere tenporal orok, Estatu orok, onartu beharko luke Eliza katolikoaren ohiturazko eta fedezko norabidearen erantzukizuna.

Irakasbide ofiziala nahiz dogmaren oinarriak ez direla aldatu behar, dio Santamariak; bai, ordea, garaian garaiko beharretara eta pentsamoldeetara horiek egokitu; hain zuzen ere, hauxe da zenbait intelektual katolikok egin nahi dutena. Hala, Maritainek aztertzen du zein modutan gauzatu behar diren Entziklikoen eta egiazko irakasbidearen oinarriak, etorkizuneko

munduaren egoera zehatzetara egokitzeko. Yves Congar teologo dominikarra ere, teologia katolikoaren tradiziozko abiaburuak eta oinarriak birbaieztatuz, horiek osatzen saiatzen da, haizutasunak duen esanahian sakonduz. Haizutasuna ez da bigarren mailako gaia, funtsezkoa baizik; haren sakontasuna, beregan gordetzen dituen sustrai kristauak hausnartuz, agerian geratuko litzateke. Santamariaren iritziz, garai berrietara moldatzeko Elizaren tradiziozko irakasbidea, Jacques Maritainek eta Yves Congarrek urratu duten bide berria, katolikoentzat guztiz onuragarria izan daiteke.

Estatua gaur egun eta eremu pribatua

Karlos Santamariak gaur egungo Estatuari buruz duen iritzia ezkorra da. Ikus dezagun nola aztertzen duen Santamariak erakunde politiko hau. Garapen-prozesuaren hastapenak XVIII. mendean koka badaitezke ere, bereziki Iraultza Frantsesaren ondotik etorriko da Estatuaren garapena. Gaur egun, eremu pribatuan sartzea eta horretaz jabetzea izango da Estatuaren ezaugarri nagusia. Azken buruan, zenbait krisi-egoeratan, Estatu modernoek beren joera totalitarioa agerian utzi dute, eta honela, tradizioz pertsonari eta familiari zegozkien biziera sozialaren zein pribatuaren esparruetan aginte gogorra ezarriz, horiek erabat bereganatu ditu. Azken muturreraino heltzen ez bada ere, gaur egun pertsonaren esparru pribatuak Estatuaren kontrolari aurre egiten dio; batez ere, heriotzaren ondorengoan sinesten dutenak, haraindikotasunaren zentzua dutenak eta pertsonaren amaiera Estatuan ikusten ez dutenak jarriko dira buruz buru. Hori horrela izanik ere —ohartarazten du Santamariak, eskuarki orduko Espainiako Estatu kontuan izanik—, pertsonaren behartzea, Estatuaren bidez sinesmen erlijioso batetik ere etor daiteke; horrelako kasuetan, Estatuak erlijioa ezarriz pertsona kontrolatzen du.

Karlos Santamariak uste du, gaur egun herritarrek aurrekoek baino norberatasunaren kontzientzia biziagoa dutela. Ulertzekoa da, beraz, hiritarrek mantentzea «una actitud de desconfianza y de reserva hacia el estado»¹, eta ulertzekoa da halaber, edozein Estatu-kolektibismori edo erlijio-ezartzearen gehiegikeriari kontra egitea, diktaduraren bi formen aurka egitea, alegia. Santamariak Estatutik egiten den erlijio-sinesmenen ezartzea aztergaitzat hartzen du; eta inposatze horren inguruko gogoetak izango ditugu mintzagai ondoren.

Santamariaren iritziz, Eliza katolikoak ez ditu inoiz onartu ez erlijiozko diktadura eta ez eta ere Estatuaren erabateko agintea; hau da, ustezko Estatu kristau batek ez du sekula onartu irakaskuntzaren edota agintearen gain eskubide bakarra izatea; nahiz eta kristautasunaren izenean jardun, halako erregimena ez litzateke Estatu kristaua izango, diktadura baizik: «un Estado que se erigiese en maestro y señor único de la sociedad no sería el de un verdadero Estado cristiano, sino más bien el de un Estado totalitario»². Estatu konfesionalak halako joera hartzen duenean Santamariaren jarrera erabat honen kontrakoa da: «Con qué títulos va el Estado a decirnos lo que debemos creer o practicar en materia religiosa?»³. Hauxe dugu, hain zuzen, garai honetan Espainiako Estatuan gertatzen dena.

Karlos Santamariaren ustez, Estatu orok bete behar dituen baldintza batzuk badaude egon, bai eta konfesionaltzat bere burua jotzen duen Estatuan ere, baldin eta ez badu Estatu totalitarioa izan nahi. Antonio Messineok Estatu totalitarioari buruz idatzitako pasarte bat jasoko du Santamariak eta hori Estatu konfesionalari aplikatuko dio:

Ante el Estado el hombre conserva una plena libertad de conciencia. En el santuario interior de sus creencias y de sus ideas es responsable respecto a Dios, pero no respecto al Estado: éste no posee ningún derecho, ninguna facultad de dictar o de imponer determinada forma de pensar, de creer u de practicar el culto. Si lo hace, como ocurre a menudo en los Estados totalitarios, traspasa las fronteras de la justicia, lesionando un derecho sagrado y fundamental de la persona humana⁴.

Horrenbestez, ikuspuntu katoliko honetatik, esan daiteke, edozein Estatu formak gizakiarenganako kontzientzi askatasuna oinarritzko printzipiotzat onartu beharko duela.

Baina kontzientzia-askatasuna ez ezik, kontzientzia-askatasun horren jardura ere bete egin behar da zein-nahi Estatutan, orobat Estatu kristauan. 1946. urtean Griffin kardinalak, Westminster-eko artzapezpikuak, Espainiako protestanteen egoera aztertuz idatzi zuen artikulu baten aipu bat aukeratzen du Santamariak:

... todo Estado debe garantizar la libertad de culto y asegurar a todos sus ciudadanos una libertad igual para seguir la religión que les dicte su conciencia; y todos ellos deben poder disponer de sus iglesias, de sus escuelas y de sus pastores⁵.

Elizaren ikuspuntutik, Estatu katoliko idealak honela beharko lukeela izan pentsatzen du Santamariak:

Un Estado ideal desde el punto de vista de la Iglesia sería al contrario el Estado menos totalitario del mundo. El sentido de la transcendencia de la Iglesia y el respeto a la persona —caracteres esenciales de un Estado ideal— se lo impedirían⁶.

Edozein Estatutan, baita konfesioetan ere, haizutasun-eskubidea, gorago aipatu ditugun hiritarren funtsezko printzipioetatik ateratzen den ondorioa da; kondizio juridikoen berdintasunean bermatu behar baldin bada kultuaren askatasuna, hau ere, ezinbestean, hiritarren eskubidea izango da.

Haizutasun-eskubidea

Santamariaren aburuz, beharrezkoa da argitzea haizutasunari eman behar zaion zentzua:

La tolerancia no debe ser considerada como un escotillón convencional para salvar prácticamente las dificultades de la convivencia social, sino como un deber de la sociedad misma y, correlativamente, como un derecho del individuo; no el derecho a permanecer en el error —derecho que evidentemente no existe, dada la esencial ordenación del hombre hacia la Verdad— sino a no ser perseguido, molestado o disminuido en su participación en la vida ciudadana por causa de su creencia errónea, de la cual sólo es responsable ante Dios. Este «derecho a la tolerancia» se halla regido naturalmente por el principio del bien común, y no encuentra, no puede encontrar, su justificación en el general escepticismo, ni en una obligada neutralidad de la Sociedad ante las «verdades individuales», sino en la concepción cristiana de la dignidad y de la libertad de la persona y de la responsabilidad moral del hombre⁷.

Haizutasunaren kontzepzio honek, Karlos Santamariaren pentsamendu politikoan Maritainek izan duen eragin handia azaltzen digu. Honela idatzi zuen Maritainek 1936an:

Una ciudad cristiana, en las condiciones de los tiempos modernos, habrá de admitir que dentro de ella los infieles vivan como los fieles y participen en el mismo bien común temporal [...] Claro que, para una sana filosofía, sólo una moral de la verdadera moral, mas el legislador, que debe tender en su acción al bien común y a la paz de un pueblo dado, ¿no habrá de tener en cuenta el estado de tal pueblo o el ideal moral, más o menos deficiente, pero existente de hecho, de las diversas familias espirituales que lo componen? ¿Y no habrá de hacer entrar en juego, por lo tanto, el principio del mal menor? Hay un modo de entender esta solución pluralista que incidiría en el error del liberalismo teológico [...] Consistirá en pensar que, en virtud de un derecho de las opiniones humanas, sean las que fueren, a ser enseñadas y propagadas, la ciudad tiene que reconocer como estatuto jurídico a cada familia espiritual del derecho elaborado por ella conforme a sus propios principios. No entendemos nosotros así esta solución. En nuestra opinión significa que para evitar males mayores [...] la ciudad puede y debe tolerar en su ámbito (y tolerar no es aprobar) maneras de adorar que se apartan más o menos profundamente de la verdadera [...] La estructura jurídica pluriforme de la ciudad se orientará, pues, aún en sus grados más imperfectos y más alejados del ideal ético cristiano, hacia la perfección del derecho natural y del derecho cristiano, dirigiéndose hacia un

polo positivo cristiano integral, del cual se apartan más o menos los diversos escalones de aquella estructura, según una medida determinada por la prudencia política. Así la ciudad sería vitalmente cristiana, y en ella gozarían de una justa libertad las familias espirituales no cristianas [...] Ya no aparece la unidad de tal civilización como una unidad de esencia o de constitución asegurada desde arriba por la profesión de la misma fe y de los mismos dogmas [...] Se sigue de aquí que una ciudad animada y guiada por tales elementos se encuentra por ello en realidad bajo el régimen de Cristo⁸.

Maritainek hau guztia Estatu laiko eta zabal batean idatzi zuen, Karlos Santamariak, ordea, aginkeria konfesional eta politiko batean. Horrelako egoera autoritarioan, Santamariak zintzo asko adierazi zuen haizutasunari buruzko bere pentsamendua. Hala, bada, haizutasuna ez da egoera zehatz baten edo sinesmen ezberdinen arteko elkar onartze-bidezko irteera pragmatiko baten ondorioa, baizik eta gizartearen betebeharrak, eta gizabanakoaren eskubidea; izan ere, gizabanakoa, guztien ondasun-printzipioaren arabera mugatua dago, eta pertsonaren duintasun, askatasun, eta erantzunbehar-printzipio kristauaz horniturik. Gainera, printzipio horiek aintzakotzat hartuz gero bidera daiteke egitarau politiko moralak, eta horrek, sinesmen erlijiosoek oro har elkarren artean gorde behar duten jokabidea antola dezake; nazio zibilizatu guztietako autoritate politikoak kontuan hartu beharko ditu aipatu oinarri hauek, eta areago oraindik herriek bereganatutako gizakiaren duintasun- eta askatasun-kontzientziak hala eskatzen duenean.

Haizutasun-eskubidea, Estatu neutroek ez ezik, Estatu katolikoek ere —politikan zein erlijio-sinesmenean gehiago absolutua izan arren— gauzatu behar dutela azpimarratzen du Santamariak. Sinesgogorrei eta saihestuei askatasunaren bakezko jarduera ziurtatu behar zaie. Bizikidetasun armoniatuak ez dio Estatu ideal katolikoak duen sendotasun logikoari eta teologikoari oztoporik egiten, aitzitik, kristautasunaren oinarritzko eskakizuna litzateke.

Santamariarentzat, haizutasun-eskubidea bazter ezinezko oinarria izango dela erants daiteke; eskubide hori modu inplizituan bidera badaiteke ere hasieran, ageriko bihurtuko da adierazpen-askatasunaren baldintzek uzten dutenean; hori horrela izanik, Santamariak printzipio hori bere egingo du eta egindako lan intelektualean aztertuko dituen politika- eta gizarte-arazoetan aplikatuko du.

Elizaren eta Estatuaren arteko bereizkuntza

Haizutasunaren eta kultu-askatasunaren eskubideak kontuan baditugu, erlijio-gerrak ezagutu ez dituzten lurraldeetan Eliza eta Estatuaren arteko harremanak aztertzerak eramango gaituzte. Lurralde berri horiek, besteak beste, Estatu Batuak, Kanada eta Australia dira. Gisa horretako Estatuetan, erlijio-askatasuna, erlijioen arteko bizikidetasuna eta Eliza-Estatuen arteko bereizkuntza guztiz onuragarria izan da Eliza katolikoarentzat Santamariaren aburuz.

Dena den, hierarkia katolikoak, Ipar Amerikako herrialdeetan lege-berdintasunerako eskubidea ez orokortzea eskatzen du. Santamariak gogoratuko du Leon XIII.aren ustetan Elizaren eta Estatuaren interesen banaketa ez dela beti baliagarria eta legezkoa izan; aipatu lurraldeetan, Eliza aurrera baldin badao —eta hala zioen Aita Santuak—, Elizaren beraren emankortasun dibinoaren emaitzagatik gertatzen da; legeak eta Estatuaren babesak Elizaren alde balira, beronen etekinak ere oparagoak lirateke; hala, Aita Santu horren teoria politikoaren arabera, Estatuaren eraketak Elizaren interesen alde egin beharko luke.

Karlos Santamaria, aldiz, Eliza-Estatuen arteko bereizketaren alde agertuko da, bai eta gehiago politikoa eta soziala duten estatu katolikoetan ere. Jarrera horri eusteko Manning kardinalaren tamainako itzalera jotzen du Santamariak; are gehiago, Aulki Santuak gaitzetsitako idazlea, Lamennais apaiza (1782-1854), aipatzera ausartzen da. Santamariak onartzen eta gogorarazten ditu «fede-ukatzaille» eta «damugabe» zen Lamennaisek esandakoak Frantziar Eliza kontserbadorearen irakasbideak nagusitzen zirenean:

Nadie puede prever en qué términos volverán a establecerse, cuando llegue el momento, las relaciones de la Iglesia y el Estado. Es seguro que una íntima alianza se establecerá de nuevo entre las dos sociedades, espiritual y política; pero, ¿cuál será la forma de esta alianza? Se ignora⁹.

Karlos Santamariaren zabaltasun intelektuala egiaztatzeke ez legoke lekuz kanpo Lamennaisek zuen ideologiaren inguruko zenbait puntu gogora ekartzea. Lamennaisek, 1830. urtean Eliza-Estatuen arteko bereizketa egitea eta kultuari ematen zitzaion diru-laguntza ezabatzea eskatu zituen, esanez hartzailea emailearen menpeko zela. Lamennaisen iritziz, Estatuak Elizari ordaintzen dion neurrian, elizgizonak, apezpikuak eta apaizak, Estatuaren soldatapeko dira, eta, ondorioz, askatasunaren aldetik mugatuak; Elizak Frantziako Iraultzaren hatsarreak defenda zitzaiz nahi zuen Lamennaisek: herri-subiranotasunaren eta askatasun pertsonalaren printzipio demokratikoak (kontzientziarena, prentsarena, irakaskuntzarena eta elkartzeko askatasunarena), alegia, bi botereen —ezpatarena eta gurutzearena— irakasbide tradizionalari aurre egiten zioten oinarriak. Iritzi horiek eta Eliza katolikoaren irakasbideak ez zetozen bat. Vatikanoko II.aren kontziliara arte indarrean egon zen Eliza katolikoaren irakasbide hau, hau da, Leon XIII.a, Gregorio XVI.a eta Pio IX.a aita santuen entzikliketatik zetorrena.

Eliza-Estatuen lotura, bi botere horien teoria Leon XIII.ak aurkeztu zuen 1885. urtean *Immortale Dei* izeneko entziklikan. Honela zioen:

Así pues Dios dividió entre dos potestades el gobierno del género humano, a saber: la eclesiástica y la civil; la primera, al frente de las cosas divinas, y la segunda, al de las humanas. Ambas son, en su orden, supremas. Es necesario que entre ambas potestades exista una unión coordinada, que con razón puede compararse a la que une el alma con el cuerpo¹⁰.

Leon XIII.ak berak 1888ko *Libertas* entziklikan esaten zuen: «del liberalismo emana aquella perniciosa teoría de la separación de la Iglesia y el Estado»¹¹.

Gregorio XVI.aren eta Pio IX.aren garaietan, Elizak Lamennaisen jarreraren kontra anatemak bota behar izan zituen. Eta gertatu ere, halaxe gertatu zen 1882ko *Mirari vos* delako entziklikan:

Ante este error pestilente (la libertad de conciencia) aparece preparado el camino para la libertad de opinión plena e inmoderada, que progresa con gran detrimento de la sociedad civil y eclesiástica y que muchos, con una soberbia imprudencia, pretenden poner al servicio de la religión. A este mismo fin tiende la abominable libertad de prensa, que no acabaríamos de condenar suficientemente, pero que algunos pretenden reclamar y promover con tanta audacia¹².

Eta entziklika honen amaieran ondorengo gomendatzen zien mundu honetako printzeei:

Quiero que consideren que el poder les ha sido confiado no solamente para regir el mundo, sino, sobre todo, para socorrer a la Iglesia, y quiero que estén persuadidos de que la única vía de trabajar bien es trabajar por la Iglesia¹³.

Pio IX.ak bere aldetik, 1864ko *Syllabus* entziklikan, akats modernoek zerrendan honako hauek aipatzen zituen:

Está permitido a todo hombre escoger y profesar la religión que haya reconocido como verdadera según los dictados de su razón [n. 15]; la Iglesia carece del derecho de definir dogmáticamente que la religión de la Iglesia católica es la única religión verdadera [n. 21]; la Iglesia debe estar separada del Estado y el Estado separado de la Iglesia [n. 55]; la abrogación del poder temporal del que goza la Santa Sede aportaría hasta su más alto nivel la libertad y la felicidad de la Iglesia [n. 76]; en la época actual no conviene que la religión católica sea considerada como única religión del Estado, excluyendo los demás cultos [n. 77]¹⁴.

Espainiako Estatu katolikoa

Francoren garaian, legegintzan, prediku politiko-erlijiosoetan eta espainiar nazionalismo ofizialaren literaturan erabilitako diskurtsoetako bat izate katolikoaren eta nazionalaren arteko sinbiosiarena izan zen. Ramiro Maezturen ildoari jarraituz, José Pemartín dugu horren adibide. José Pemartínen iritziz, espainiar katolizismo nazionala eta espainiar nazionalitatearen eraikuntza bi-biak elkarrekin etorri ziren XVI. mendean; espainiar nazionalitatearen eraikuntza bat dator «Ideal Katoliko» delakoa gauzatzen duen espainiar monarkia militarrekin. Franco izan zenean garaile, Ideal horren bozeramailetza espainiar tradizionalismoak hartu zuen. Pentsamolde horren arabera, XVI. mendean katolikotasunak zituen ezaugarriak betetzen ez badira, ezin da espainiar nazionalista izan; hortaz, nahitaezko izango da Espainiako Estatuaren konfesionaltasuna. Espainiako Estatuak katolikoa behar du izan; izan ere, Espainiako Estatuaren esentzia, katolikoa izatea da. Honela dio José Pemartínek:

Como consecuencias claras y precisas: 1) se ha de declarar la Religión Católica la Religión oficial del Estado español; 2) no se ha de permitir enseñanza alguna en contra de la Religión Católica, ni en los establecimientos oficiales, ni en los privados; 3) no se a de permitir proselitismo, ni público ni privado, en favor de otras religiones; 4) no se ha de permitir culto público de ninguna otra religión; 5) se reconocerán como incluidos orgánicamente en el Estatuto Jurídico del Estado español todos los derechos de la Iglesia y su jurisdicción, tal y como se hallan expresados en el Código Canónico vigente; 6) se entregará a la Iglesia la vigilancia efectiva de la Enseñanza, Prensa e Imprenta Española en materia dogmática; 7) se liquidará definitivamente la cuestión de los bienes de la Iglesia, robados a ésta por Mendizábal; 8) independientemente de esta liquidación, el Estado español incluirá anualmente a la cabeza de su Presupuesto la consignación necesaria para los gastos de Culto, Clero, Jurisdicción, Inspección de la Enseñanza y otras funciones encomendadas a la Iglesia; 9) bien un reglamento, bien un concordato, regulará los detalles de estas funciones¹⁵.

Aurreko pasarteetan aditzera eman ditugun Estatu konfesionalaren ezaugarriak kontuan hartuta, esan dezakegu, Estatu konfesionalaren pentsamoldea nagusitu zela Francoren garaian eta Estatuaren konfesionaltasun horrek definituko du Francoren agintaldiko errealitatea. 1953. urtean Espainiako Estatuak eta Aulki Santuak konkordatua sinatu zuten, eta horrek gerrate zibilean Estatu frankistak eta Elizak elkarrekin hasitako harreman estuen sendotzea ekarri zuen, eta, horrez gainera, bi botereen irakasbide edo doktrina tradizionala ziurtatzen zuen. Hala, Elizak, berresten zuen bere arloan gizarte perfektua izanik subiranotasunezko boterea zuela, eta, batez ere, botere zibilaren laguntzaz konfesionalitate katolikoa inposatzea lortzen zuen; Estatuak, berriz, gerratean egindakoaren eta ondoren ezarritako ordenamenduaren bidezkotzea, Elizaren laguntzaz, berenganatu zuen. Eliza espainolaren estamentu guztiek eta Francok onartu zuten Eliza-Estatuen arteko elkartasun hau: Eliza espainolak politikan parte hartzen zuen; eta Francok, militarrek eta erregimeneko politikoek pastoralean esku hartzen zuten. Honela azaltzen du garai horretako egoera Feliciano Blázquez-ek: «La Iglesia se sintió cómoda en aquella anómala situación de cristiandad, donde el Estado era Estado de la Iglesia y la Iglesia lo era del Estado»¹⁶. Elizaren eta Estatuaren arteko batasun horrek ez zuen Vatikanoko II. arte etenik ezagutuko.

Estatu konfesionalak zuen teoriaren berrikusketa

Espainiako Estatu konfesionalaren errealitateaz arduraturik, 1952. urtean, Santamaria, «Estatu katolikoaren» kontzeptua berrikusten saiatuko da. Santamariaren iritziz, «gizarte

katoliko» izena Eliza katolikoari bakarrik ezar dakioko baldin eta Estatu bati katolikoa deitu nahi badiogu. Gainera horrek Maitasunezko eta Justiziazko erreinua behar luke izan, bekatuek lekurik izango ez luketen erreinua. Ezagutzen ditugun eta ezagutu ahal izango ditugun Estatuak, bekatu eta injustiziazko erreinua dira eta izango dira neurri batean: «una sociedad temporal no es nunca una sociedad santa»¹⁷. Erdi Aroko gizarteak ere, ezin dira zentzu zorrotzean gizarte kristauen adibidetzat hartu, nahiz eta, horiek gaur egungoa baino fede sendoagoa izan eta fede hori kontzientzia «kolektiboan» islatu; «kontzientzia kolektiboari» bagagozkio eta ikusmolde horretatik Erdi Aroko gizartea kristautzat jo liteke.

Santamariak, «guztien kontzientzia» deitzen duenaren inguruan gogoetak egiten ditu: ideologiaz, mundu-ikuskeraz edo guztien irudipenaz. Bata besteekin zerikusia izan lezaketen aipatu hiru pentsagaiok Kezkatzen dute Santamaria: gizarteko guztien kontzientziak edo kontzientzia kolektiboak, tradizio bidetik datorren katolikoaren fedea eta gaur egungo Estatuak duen eragina kontzientziaren sorkuntzan; hiruok daude loturik. Santamariaren ustetan, gizarteko guztien kontzientzia ez da bere logikaz edo bere arrazoibidez ezartzen den zerbait, baizik eta, sinesmenak eta uste osoak eratuz, aldatuz eta berriak sortuz, gizarte-kolektiboaren eta banakoaren pentsamoldeetan barneratzen diren nabaritasunak ditugu. Sineskera horien sorkuntzan, Estatuaren zeregina garrantzitsua da izan. Gizabanakoari nahiz gizarteari begira, hasiera batean sinesmen kolektiboa arrotza gertatzen bazaio ere gizakiari, hau, Estatuaren eraginez, sinesmen eta eredu berrien asimilatzearen poderioz sar daiteke eta egiazko sinesmen gisa onartu ezartzen dizkietenak. Guztien sinesmenak finkatuz gero, gizabanakoak ezin die aurre egin bere baitatik eta ez eta ere gizarte-arlotik erresistentzia gogor bat jasan gabe eta esfortzu handia egin gabe. Guztien sinesmenaren balioa objektiboa baino areago, soziala da. Gizaki arruntaren ohiko jokabidea guztien ideietan dago murgildurik, haien barnean pentsatzen du, bizi da, eta izan ere, berorien baitan da. Menpekotasuna izan arren, gizartekide izateko guztien ideiak ezinbestekoak dira. Guztien sinesmen horiek, nola agintekeria nagusi den Estatuetan hala beren buruak asketzat jotzen dituztenetan izan ohi dira, eta horietan guztietan pentsamoldeen ezarpena nabarmena da. Dena den, gizarte kristauetan ere, erlijio-fedea guztien erlijiozko sinesmena iradokitzen dio gizarteari, horrela gizarte-idea bilakaturik; kristauen fedea, sortzez, naturaz gaindikoa izanik ere —Santamariak dio— kolektibitateak geldo eta halabeharrez daraman sinesmena ere izan daitekeela. Horrenbestez, Santamariaren ustez, herrien fedeari gehiegizko balioa egotz dakioko egiazko Fede gisa aurkeztuz gero; eta norberaren deia izan beharrean, egiazki inertzia, ohitura edo moda baino ez da.

Hala eta guztiz ere, ez dugu determinismoan erori behar. Taldekoikeriara bideratuak bagina, guztien sinesmenek aginduko bagintuzte eta burujabe ez bagina, ez ginateke gizaki. Gauza gara guztien ideiak juzgatzeko eta jarrera bereziki moralala hartzeko, hots, razionala eta librea. Hau da Fede kontuekin gertatzen dena: «La Fe constituye un hecho personal; no es de ninguna manera una simple manifestación de 'gregarismo' religioso»¹⁸; izan ere, Fedea ekintza librea baita. Hala ere, Fede ekintza ez da erabat ezezaguna guztien fedearantz: giroak, guztien fedea, guztien sinesmenak, fedearen izaera pertsonala eta librea bultzatzen dezakete. Beraz, gizabanakoaren jokabidean eta gogamenean, subjektuaren partaidetza kontzientzerik gabe gertatzen den fenomeno edo ekintzen eraginak, gizakiaren kontzientzia-askatasunarekin, eta bere denborazko eta betiereko interesekin bat egin behar du. Are gehiago: «los automatismos colectivos son instrumentos que deben ser puestos al servicio del hombre, y, en nuestro caso preciso, de la conciencia cristiana»¹⁹.

Hala, guztien sinesmenen azterketak denborazko Hiria eta Jainkoaren Hiriaren arteko harremanetara garamatza eta bide batez, bi botereok guztien sinesmenen gain egiten duten erabilerara, hau da, jakin behar da boterearen interesekin bat datozen pentsamoldeak inposatzeko erabiltzen den, ala pertsonaren burujabetasunari dagokion garapena zaintzeko. Estatu funtsezko atala da guztien sinesmenen arautze-lanean; eta Estatuaren esku dago

sinesmen horiek gizakiaren eta bere askatasunaren alde erabiltzea. Kristau-askatasunaren zerbitzuan egongo dira guztien sinesmenak, Estatu hori katolikoa bada.

Baina, lehenik Estatu katolikoa zer den jakin behar da. «Estatu katolikoa» izendatzen baldin bada, aldez aurretik suposatzen da Estatuak gizarte katoliko bat gobernatzen duela; hala ere, gizarte katolikoa zer den argitzeke gelditzen da.

Ikuspuntu juridiko-kanonikoaren aldetik, herritar gehienak bataiatu badira, gizarte katolikoa izango da. Kasu horretan Elizak eska diezaieke kristauei erlijio-gaietan duen agintea onar dezaten eta Estatuari eska diezaioke onartzeko pertsonen salbaziorako instituzio bakarra dela eta Estatuari dagokionez independente dela. Eliza saihestuek aurreko hori onartu beharko lukete, nahiz eta, aldi berean, haien erlijio-askatasuna eta kultu- eta irakaspen-jarduerak ordena pribatuan defendatu.

Baina, bere burua katolikotzat hartzen duen Estatuak errealitate soziologikoaren inguruan hausnartu behar du. Juridikoki katolikoa izan daiteke, baina neutroa edo antikatolikoa soziologikoki. Azken horixe da gaur egungo mundu kristauaren kasua; halakoetan eskubide juridikoaren aplikazio soilak erlijio-diktadura izango litzateke; ondorioz, baldintza horietan bere burua konfessionaltzat hartzen duen Estatuak, zein-nahi Estatu onargarritan beharrezkoa den oreka ez luke ekarriko. Lehentxeago aipatu dugun Estatu desorekatua baino Elizak nahiago luke Estatu neutroa, ekidin ahal izateko erlijio-gerra, indarkeria, agintekeria, edo gizartearen zintzotasun falta.

Hala eta guztiz ere, Erdi Aroan gertatzen zen bezala, gizarte osoak Elizarekiko fede kolektiboa izatea eta salbamen-erakundetzat Eliza onartzea, gerta daiteke. Gizarte horrek, Estatu konfesionala izateko, oinarri soziologikoa izango luke. Politikariak, orduan, konstituzio moduak eta herrialdearen legeak antolatzeke, herriaren fede kristaua kontuan hartuko luke, eremu iragankorra eta espirituala nahastu gabe, ordea.

Estatu ideala

Santamariaren iritziz, Ideala, gizarte juridikoki eta soziologikoki kristaua izatea da eta gizarte horrek sorturiko Estatu konfesionala izatea. Estatu konfesionala Estatu laikoari nagusitzea ere Ideala da. Hala eta guztiz ere, Estatu konfesionala Estatu jasangaitz endeka daiteke; aitzitik, erlijioa errespetatzen duen Estatu laikorik aurki daiteke; hau da, «puede haber malos Estados confesionales y Estados laicos aceptables»²⁰. Kasu honetan,

... un Estado laico tolerante y respetuoso respecto a la religión, sería preferible a un Estado confesional fundado sobre la rutina, el fanatismo, o la subordinación, más o menos confesada, de los intereses espirituales a los intereses y a las combinaciones políticas [...] Si el Estado confesional, es por naturaleza superior al Estado neutro, esto no significa que, desde el punto de vista de la Iglesia, todo Estado confesional sea mejor que cualquier Estado neutro²¹.

Azkenik Santamariak ondoren datorren hipotesia egiten du:

La Iglesia ella misma, estaría más a sus anchas en un régimen de separación benévola, como en los Estados Unidos, por ejemplo, que en un régimen de confesionalidad fundado sobre un Estado de incultura, de confusiónismo político religioso, de servidumbre de las conciencias o de conformismo comunitario, si semejante Estado llegase a existir alguna vez²².

Izan ere, Santamariak lerro horiek idatzi zituenean, Estatu hori egon bazegoen, Estatu konfesional espainola hain zuzen ere. Dena den, ez dagokigu guri orain gogoraraztea Santamariak ideia hauek argitaratu zituenean, 1952an, Espainiak eta Hego Euskal Herriak bizi zuten egoera.

Elkartasunerako eta elkarbizitzarako erantzukizuna

Integrismo erlijiosoa bete-betean zegoenean eta honekin batera 50. hamarkadako espainiar nazional-katolizismoa, Santamariak Elizaren eta katolikoen jarrera zabal eta berriaren aldeko jarrera hobesten du; jarrera hori ez dator bat Hierarkia espainolaren ortodoxiarekin. Santamariak, ordea, hau defendatzen ditu: erlijio-iritziekiko haizutasuna, gizakiaren errespetua, askatasuna eta ardura. Era berean, erlijio-ohikerietatik eta Elizaren botere politikotik libratzea eskatzen zuen.

Vatikano II.aren kontzilio ondorengo Elizaren jarrerak ahalbideratu zuen Espainiako zenbait katolikok, europar katolizismo sozialaren jarrera berritzaileei jarraituz, proposatzen zutena irispidean jartzea ofizialki; hala ere, 50eko hamarkadan hori guztia gaitza zen, Estatuaren eta Eliza espainolaren botereen ohikeriagatik nahiz moral eta lege-presioengatik, beraz, ausardia eta etorkizuna aurreikustea eskatzen zuen.

Gerra ondoko garai zail haietan, Hierarkiarekin moztu gabe eta Elizaren barnetik, Santamariak zituen jarrera eta pentsamoldeengatik, pertsonaren, herrien eta askatasunezko elkarbizitzaren aldeko jokabide berriak zabaltzen lan egin zutenen artean kokatu behar da aztertzen ari garen pentsalaria.

Estatua eta nazionalitateak

Berrogei urte iraun zuen erregimen autoritarioaren ondoren, Espainiako Estatuaren barne-barnetik mintzo dira: bertako erregimenaren, legalitatearen eta Gorte frankisten disoluzioaz; bide batez adierazten da erreforma politikoa egiteko borondatea, demokrazia modernora heltzeko nahia, alderdi politikoen askatasun eta prentsa-askatasunaren beharra, hauteskunde orokor libre eta Konstituzioaren idazketa; laburbilduz, erregimen espainolean erabateko eta ezinbesteko aldaketa-beharra sentitzen eta nabarmentzen da. Frankismotik demokraziara igarotzeko hariak mugitzen zituztenek, gizartean beharrezkoa sentitzen zena maila instituzionalera igotzea helburutzat hartu zuten. Une hartan talde eta pertsonalitate politikoez, eta hiritarren eta intelektualen erakundeek antolamendu politiko berrirako ahalezko proiektuak aztertu eta erredaktatu zituzten. Igaroaldi politiko hartan, 50eko hamarkadako *El Estado ideal* idatzi zueneko lehen urte zail haietatik urrun, 1977an, Karlos Santamariak nazioaren eta Estatuaren izaeraren inguruko saiakera bat aurkeztu zuen, *La estructura política del Estado* titulupean. Ideien sistematizazioagatik, definizioen zehaztasunagatik, une historikoen konparazioagatik eta autore zenbaiten aipamenagatik, saiakera hura lan pentsatua eta heldua gertatu zen; badirudi, politikaren berritatzene hartan, Santamariak bere pentsamendu politikoa eskaini nahi zuela.

Aipatu saiakera horretan, Santamariak garatu duen gidoia honako hau da: Estatu baten barnean, nazioen nagusitasuna defendatzen du; Estatu barnean dauden herri eta elkarte nazionalen diferentziak kontuan hartzen ditu; Estatu antolakuntzaren eredu historikoak agertzen ditu; Espainiako Konstituzio berriak eskaintzen dituen aukerak aztertzen ditu; Espainiako Estaturako konstituzio berrian erabiltzen den «Autonomietako Estatu baterakoia» delako formularen esanahia zorrotz hausnartzen du; «nazionalitateen printzipioa» delakoa berrikusten du; nazionalitateen irteera independentista baztertzen du; eta azkenik, Espainiako Estaturako eta Euskal Herrirako bere proiektu politikoa aurkezten du.

Nazioa eta Estatua

Errealitate nazionalek Estatuaren aurretik izan behar dutelako printzipiotik abiatzen da Santamaria; nazioak Estatuaren izatearen aurrebaldintza dira, haren giza eta bizi-oinarria dira. Hortik abiatzen da Nazioaren errealitateak duen garrantzia. Hori guztia horrela izan arren, ondorengo bi ohar hauek egiten ditu Santamariak: alde batetik, ez da ia inor arduratzen zehaztasunez azaltzen nazioa zer den edo nazioa non aurki daitekeen; bestetik, Estaturik gabeko nazioa, formarik gabeko ekai hutsa dela esan ohi da, eta Estatuak nazioa bereganatzen duenean orduan nazioa ulerkor egiten dela eta ez bestela.

Horrenbestez —dio Santamariak—, kontaezinak dira Estatuaren gainean eginiko lanak, eta, aldiz, oso gutxi Estatu bazter utziz nazioaren teoria lantzen saiatu direnak; hain zuzen, hau da Robert Lafont-ek dioena: «No hay verdaderos teóricos de la nación, hay solamente nacionalistas. El pueblo conquista, el ideólogo justifica»²³. Eta arrazoi beragatik, nazionalismoaren gertakaria adieraztekoan, *a priorizko* ideietatik egiten da; hau da: nazioarekiko Estatuak nagusitasuna du eta nazioari errealitatea ematen dion erakundea Estatu da.

Estatuak nazioa bereganatzearen arrazoia botere politikoak bere hiritarren gainean ezartzen duen kontrola zuzitzeko eta zilegitzeko beharri leporatzen dio Santamariak. Tradiziozko monarkian, boterea, erregeari eta harengandik, besterenganatzearen bidez, Estatuaren erakunde guztiei, zuzenean Jaungoikoarengandik omen zetorkien; agintzeko, zapaltzeko eta zigortzeko boterea Jaungoikoarengandik jasotzen zuten zuzenean. Iraultza frantsesean, Estatuak nazioan oinarritu zuen bere zilegitasuna, nazioaren esanahia zehaztu gabe jarraitzen bazuen ere. Estatu modernoek, Frantziako iraultzaren ohiturari jarraituz, beren ekintza guztiak nazioaren izenean gauzatzen dituzte. Horren arabera —jarraitzen du Santamariak— Jainkoak, Erregeak edo nazioak, herritarrak erabaki-gunetik aldentzen dituen erakargailu izateaz gainera, Estatuak egiten dituen ekintza onartezinak zuzitzen dituzte. Inposizioaren monopoliotik eta herriaren zokoratzetik, hau da, Estatuak duen giza eta bizi-oinarriaren baztertzetik, azken buruan nazioaren baztertzetik, sortzen da totalitarismoa: «subsumir la nación en el Estado, confundirla con él, es el principio de todo totalitarismo»²⁴. Ildo horri jarraituz, Santamariak Jacques Maritainen iritzia aipatzen du: «La confusión entre la nación y el Estado o la identificación sistemática de ambas cosas ha sido una plaga de la historia moderna»²⁵.

Baina, Estatuaren eta nazioaren arteko nahasketa okerragoa izan liteke —dio Santamariak—:

... cuando, como ocurre en el Estado español la base del Estado es plural, no uniforme ni monolítica, sino constituida por etnias o pueblos distintos, con lenguas y caracteres diferentes, y algunos de ellos, incluso, con plena conciencia y voluntad de identidad²⁶.

Zalantzarik gabe, behar-beharrezkoa da bereiztea bi errealitate ezberdin horiek, nazioa eta Estatu; Espainiako Estatuaren kasuan, nahitaezkoa gertatzen da.

Nazioa eta Estatu zer diren ulertzeko, bien arteko harremanak azaltzeko eta ondoren Espainiako Estatuaren errealitatera egokitu ahal izateko, Santamaria, Jacques Maritain eta Robert Lafonten lanetan oinarritzen da.

Maritaini jarraituz, hiru errealitate bereizten ditu Santamariak: elkarte nazionala, gorputz politikoa eta Estatu.

Hasteko, ikus dezagun nola deskribatzen duen Santamariak «elkarte nazionala» delakoa ondorengo aipamenean:

La comunidad nacional es el pueblo o conjunto de pueblos que viven dentro del ámbito territorial del Estado. Esto no significa que la comunidad nacional no pueda ser definida por sí misma, sin recurrir al Estado, ni que sus fronteras naturales se confundan con las del propio Estado. Muchas comunidades

nacionales han sido seccionadas en el momento de la formación de los Estados, por causa de intereses económicos o políticos, o ellas mismas se han ido descomponiendo, inclinándose sus partes a distintas áreas estatales hegemónicas²⁷.

Santamariak euskal adibidea azaltzen du: Europako mugarik indartsuenak zatitzen du Euskal herria, «a pesar de su unidad de lengua, raza, costumbres y tradiciones»²⁸.

Komunitate nazionalaren oinarria elkarrenak diren sustrai «natural» edo «biokulturalen» multzoak osatzen du: hizkuntzak, arrazak, ohiturak, lurraldearekiko atxikimendua, oinarrizko kultura-adierazpenak. Baina argi utzi nahi du Santamariak ezaugarri horiek ezin direla ez borroka ekonomikoen emaitzat hartu, ez eta ere zerbait ideologiko edo superestrutural hustzat.

Nazioaren eta Estatuaren artean hautematen dituen ezberdintasunak aztertzen ditu Santamariak. Horren arabera, Estatuak harreman ideologiko, juridiko eta politikoak ezartzen ditu, gainegiturazko harremanak, alegia; nazioak, ordea, harreman etnologikoak eta antropologikoak; azken buruan, gizaki mota berezi bat sortuz. Harreman ekonomikoak, batik batik Estatuak eratzean hartzen du parte; baina elkarte nazionalaren faktoretako bat izan daiteke, hain zuzen, lana ez da harreman ekonomiko soila; giza komunitatean ere parte hartzen du. Estatuari nazioa atxikitzen zaio hiritarren borondatearen arabera; elkarte nazionalaren kide izatea gizabanakoak barneraturik dauzkan arazoietan oinarritzen da. Herritarrengandik alde egiten duen Estatu hotza da; Santamariak gogora ekartzen du Nietzschek esan zuena²⁹; elkarte nazionalak berriz, maitasun- eta atxikimendu-sentimenduak iradokitzen ditu.

Estatuari buruz goian esan dugunari eragin zuzena duen beste zehaztasun bat erantsi behar zaio. Estatu bat da, eta, hala eta guztiz ere, zenbait nazionalitate egon daitezke haren baitan —Engelsek bere garaiko European hori normala zela egiaztatu zuen³⁰—; nazionalitate horiek etnologia- eta gizarte-egitura propioak dituzte eta, zenbaitetan gainera, Estatuak aldatuta ere bere horretan jarraitzen dute.

Santamariak adierazi duen horretatik guztitik uste osoa ateratzen du, hau da, Estatuak eta bere sistema konstituzionalak errealitate etnologikora egokitu behar dutela eta nazionalitate ezberdinak uniformizatzeko joera hondatzaile historikoari uko egin behar diotela.

Bigarren errealitatea «gorputz politikoa» da. Estatu sortu aurretik, giza elkarte orok, bere zerbitzurako eratzen dituen erakunde eta instituzioak dauzka, hots, gorputz politikoa osatzen dutenak; Estatu eraikitzen delarik, gorputz politikoa formarik osatuena lortzen du, baina Estatuak ez du gorputz politikoa besarkatzen oro, eta ez du modu horretako bereganatze-lana egiteko eskubiderik ere. Bereizketa honek zentralismoa erasotzeko eta salatze bidea ematen dio Santamariari: «El Estado centralista desconoce esta diversidad esencial y suplanta al cuerpo político, ignorando por completo la autonomía que se debe a éste»³¹.

Robert Lafonten ildoari jarraituz, Santamariak beharrezkotzat jotzen du nazio hitzaren inguruan ematen den terminologia xehetasunez adieraztea; hitz horren adierak zehaztu behar dira; hain zuzen ere, hizkuntzak botere-harremanetan duen garrantzia aintzakotzat hartu behar da. Honela dio:

Para mí una gran parte de la dificultad de comprensión de este problema proviene, aunque parezca mentira, de la terminología. Téngase en cuenta, sin embargo, que en la mayor parte de los casos las cuestiones terminológicas no son cuestiones «inocentes», es decir, meramente técnicas. Por el contrario, las luchas semánticas son, casi siempre, un reflejo o un fenómeno complementario de las luchas ideológicas. Una ideología naciente empieza por apoderarse del lenguaje, volviéndolo a su favor y haciendo que algunas palabras claves vengan a significar precisamente lo contrario de lo que antes significaban³².

Beste horrenbeste izango dugu «nazio» hitzaren erabilera dela eta.

Robert Lafontek *Sur la France* lanean³³, «lehen mailako nazioa» eta «bigarren mailako nazioa» bereizten ditu. Lehen mailako nazioa —dio Santamariak— izate etnologiko bat da:

... de un conjunto de raíces comunes de la colectividad, raíces que pudiéramos llamar «naturales» o «biológicas»: lenguas, razas, costumbres, apego al territorio, formas primarias de cultura, etcétera³⁴.

Bigarren mailako nazioa, aitzitik, XVIII. mendeko ideologia burges iraultzailetik sortutako kontzeptua da. Santamariak honela dio:

La ideología burguesa revolucionaria del siglo XVIII se apodera de la palabra «nación» para incluirla en su sistema político de la «voluntad nacional» como base teórica del estado centralista [...] De ahí va surgiendo la nueva nación: la nación artificial, que no es la expresión de una realidad etnológica previa, sino una construcción artificial, impuesta por medios artificiales, como lo son la escuela, la lengua oficial, la administración centralista, etcétera. El imperialismo de la nación ideológica —la nación política— sobre las nacionalidades se desarrollará ampliamente, destrozando lenguas tradiciones libertades locales, etcétera para hacer de la nación el estado soberano «uno e indivisible», es decir el estado centralista³⁵.

Burgeseria iraultzailearen pentsamendua

Santamariak nazioari eta Estatuari buruz defendatzen dituen ideiak dagokien giroan kokatzeko, egokia iruditzen zaigu gogoraraztea Estatuaren eraikuntzari begira zein den burgeseriak duen ideologia, eta ideologia horrek nazioari ematen dion zentzua. Burgeseria iraultzailearen pentsamenduak, ilustrazioaren oinordekoa izanik, arrazoimenaz baliatuz, politika eta etikaren ordena zuzen bat eratzea gogoko luke. Nazioa asmo razionalistari egokitu behar zaio, hau da, arrazoimenaren erabilera politikoaren ondorioa izan behar du; ondorioz, nazioa arrazoimenaren eraikitze politikoa da. Horren arabera, gizabanako politikoaren eta hiritarren multzotzat haturik, nazioa herria da; nazioa borondate orokorraren bidez adierazten da edota bere subiranotasun politikoaren jardunetan. Subiranotasun horren gainean antolatzen da Estatu absolutista-monarkikoaren ordezkua den Estatu nazionala. Estatuak erakundearen aldaketa, 1789ko abuztuaren 26an argitaratutako *Gizakiaren eta Hiritarren Eskubideen Deklarazioa* delakoaren 3. artikuluan ageri da; aipatu artikuluan, gizabanako abstraktuaren gainetik Estatuaren nagusitasunak hartzen du garrantzia, erdiko erakundeetan oinarrituriko politikaren bideraezintasunak eta banako-eskubideen eta talde-autonomiaren menpeko egoerak, alegia: «El principio de toda soberanía reside esencialmente en la Nación; ningún cuerpo o individuo puede ejercer autoridad que no emane de ella expresamente».

Santamaria Iraultza Frantsesean sortutako ideologia horren aurka dugu eta Iraultzaren irudi eredugarria den Sieyès-i aurre egiten dio. Jean Touchard-ek Sieyès-i buruz eginiko adierazpena aztertzea egokitzen jotzen dugu, Santamariak kontra egiten dion pentsamendu iraultzailearen oinarritzko zenbait alderdi ezagutu ahal izateko.

Honela dio Sieyès-ek: «La nación existe ante todo y es el origen de todo. Ante ella, por encima de ella, no hay más que el derecho natural»³⁶.

Hona hemen Jean Touchardek egindako oharpena:

Sieyès plantea así, de manera resonante, el principio de la soberanía nacional. El rey, identificado en otro tiempo con el Estado, forma parte de la nación; pero la nación es soberana, proclamándose los Estados Generales Asamblea nacional Constituyente.

Eta gainera —jarraitzen du Touchardek—,

Sieyès tiene de la nación una concepción racionalista, utilitaria, individualista y fundamentalmente jurídica. Racionalismo.

El pensamiento de Sieyès no deja sitio a la historia. En *qu'est-ce que le Tiers-État?* no hay ninguna alusión a la evolución de las instituciones ni al papel histórico de la nobleza o de la monarquía. La Historia comienza en 1789. Poco importan las causas de la situación actual; es irracional y, por consiguiente, inaceptable. Utilitarismo.

[...] El comienzo del folleto está dedicado a demostrar la utilidad del Tercer Estado y la inutilidad de los órdenes privilegiados. Para Sieyès el argumento de utilidad es el argumento primordial. Es el lenguaje de Voltaire [...] de Bentham [...] de Saint-Simon. Individualismo.

La voluntad nacional es el «resultado de las voluntades individuales, al igual como la nación es el conjunto de los individuos». La nación aparece así como una colección de individuos —25 ó 26 millones de individuos, con la excepción de 200.000 nobles o sacerdotes—; la fuerza proviene del número. Juridicismo.

[Jarraian Touchardek Sieyèsen aipu hau dakar] «¿Qué es una nación? Un cuerpo de asociados que viven bajo una ley común y están representados por la misma legislatura»³⁷. Sieyès subraya doblemente en esta frase la importancia de la ley. Su punto de vista es puramente jurídico. No encontramos ni análisis económico ni la menor referencia a distinciones sociales: el Tercer Estado es presentado como un bloque indisoluble de 25 millones de individuos idénticos³⁸.

Zentralismoa dakarren nazioari buruzko pentsamoldearen kontra eta oinarritzko errealitate etnologikoa ahanzten duenaren kontra, hau da, burgeseria iraultzailearen pentsamenduaren kontra jartzen da Santamaria:

El revolucionario francés se apodera de la palabra «nación» para incluirla en su sistema político de la «voluntad nacional» como base teórica del Estado centralista [...] De ahí para adelante va surgiendo la nueva nación: la nación ideológica, que no es la expresión de una realidad etnológica previa, sino una construcción «artificial», impuesta por medios artificiales, como lo son la escuela, la lengua oficial, la administración centralista, etcétera³⁹.

Nazio ideologikoaren pentsamenduan murgildurik sumatzen duen beste autore bat aipatuko du Santamariak: Renan. 1882ko martxoaren 11n Renanek hitzaldi sonatua eman zuen Sorbonan *Zer da Nazio bat?* izenburupean. Honela zioen:

Una nación es una gran solidaridad constituida por el sentimiento de los sacrificios que han realizado y de los que todavía se está dispuesto a realizar. Supone un pasado, se resume, sin embargo, en el presente por un hecho tangible: el consentimiento, el deseo claramente expuesto de continuar la vida común. La existencia de una nación es un plebiscito de todos los días como la existencia del individuo es una afirmación perpetua de vida⁴⁰.

Renanen ikuspegi horrek laburbiltzen du nazioari buruz duen pentsamendu subjektibista; hau da, pentsamendu horren arabera, herri- edo nazio-eraikuntzarako, etorkizunari begira gizartean bateraturik bizitzeko herritarren nahi hutsa irizpide bakartzat hartzen du; baina, Renanen formulazio hau, Estatuaren barnean nazionalismo berrien bilakaera ikusirik, indargabetua geratzen da. Nolanahi ere, gorago esankakoa osatuz, esan behar da Renanen kontzeptzioa boluntarista eta espiritualista dela, burgeseriaren sentipenari dagokiola eta Alsazia eta Lorenaren anexoarekin lotua dagoela.

Honela dio Santamariak Renanen pentsamoldeari buruz:

Renan establece su famosa teoría del plebiscito: no son los lazos etnológicos, de lengua, sangre, costumbres, tradiciones, historia, etcétera, los que hacen a la nación, sino la voluntad general de vivir y de hacer cosas juntos, la cual se expresa precisamente en el plebiscito cotidiano. Esa población que acepta el marco del Estado, y dentro de él continúa trabajando, comerciando, negociando, creando cosas e ideas, educándose, formándose cívica y militarmente, haciendo la paz y la guerra juntos, en el respeto común a las leyes del Estado y sin distinción de regiones u orígenes étnicos [...] ésta es la nación ideológica que propugna Renan⁴¹.

Tradizionalismoa eta federalismoa

Estatu zentralistak duen ereduaren aurka agertzen da Santamaria, burgesería iraultzailearen oinordeko den Estatu-nazioaren aurka, alegia. Baina, Espainiako Estatuko nazionalitateen — nazionalitate primarioen— izaera onartu duten pentsalarien saiakeretan lur hartuz, Estatu antizentralisten alde izango dugu Santamaria. Bi adar ezberdin ditugu Espainiako Estatuan. Bata, Pi i Margall-en pentsamendua jarraitzen duen federalismoari dagokiona da; haren eragina, errepublikano moderatuengana, Proudhonen eskolako sozialistengana eta joera anarkista zuten zenbaitengana ere, zabaldu zen. Bestea, berriz, antizentralismoaren ereduari dagokion karlisten foralismoa da; Erregimen zaharraren pentsamenduak sortutakoa, Estatu zentralizatu berriaren ideologia eta politikaren kontrako jarrera du; horren teorizatzaile nagusietariko bat Vázquez de Mella da. Vázquez de Mellaren tradizionalismoan eta Pi i Margallen federalismoan sustraituta, hau da, korronte antizentralista horiez baliaturik, eskainiko du Karlos Santamariak Estatuari buruz duen irizpidea.

Santamariak Vázquez de Mellarengana jotzen du, haren honako testu hau aipatuz:

[El centralismo es la] terrible estatolatría contemporánea que tritura todos los demás organismos del cuerpo político [...] No hay una sola persona jurídica, desde el municipio a la región y desde la familia a la universidad, que no tenga que demandar al Estado centralista por una injuria o por un robo⁴².

Beraz, zentralismoari lotutako gaietan behintzat, Santamariak Vázquez de Mellaren autoritatea onartzen du. Dena den, Vázquez de Mella integrisismoaren ordezkari hautetsienetarikoa da eta Santamariak berriz, haizutasuna aldarrikatuko du; hala bada ere, bi ibilbide ezberdin horien artean, zenbait gaitan bat datozela agerian uzten du Santamariaren onartze horrek. Erregimen zaharrarekin bat zetorren balizko teokraziaren Ideala Vázquez de Mellak defendatu zuen; teokrazia horretan, Egia goi-agerkudean eta tradizioan aurkitzen da; horregatik, katolikoek fedea —espainiar herrian tinkaturik dagoena—, pentsamendu eta jokaera zuzen orenen oinarria da Vázquez de Mellaren iritziz. Are gehiago, subjektibitateak sortu bide dituen okerren gainera Egia objektiboa bada, guregan inposatzen da; irizpide horren aurrean ez da jasankorra izan behar, zeren horrek ez du ez zalantzarik ez eztabaidarik onartzen. Horrela, Vázquez de Mellak arbuiatuko ditu liberalismoa, haren sistema parlamentarioa eta handik sortzen den askatasun formala eta abstraktua; horiek guztiek, Estatu razionalista, zapaltzaile eta erdirakoiaren botere gorenaren aurrean, gizabanakoa eta gizartea babesik gabe uzten dute. Era berean, absolutismoa ere arbuiatuko du; horrek, gizaki naturalaren interes zehatzei ez dagozkien erabaki politikoak ezartzen ditu eta onartzera behartu. Aldiz, Vázquez de Mellak tradizioan oinarrituriko erakuntza politikoa defendatuko du Espainian; tradizioa nazio-kontzientzian gauzatzen da eta honako printzipio hauen inguruan antolatu: batasun katolikoa; monarkia kristaua; udalen, eskualdeen eta herrialdeen askatasun forala; hau da, printzipio legitimatzailea. Edozein konstituzio idatziren gainera, espainiarren zerizana definitzen duen konstituzio historikoa osatzen dute lau printzipio horiek. Horren arabera, Espainiako antolamendu politikoa organikoki antolatu beharko litzateke; hau da: pertsona bakoitzak bere eginkizun naturala burutuko du ordenu federatibo baten barnean; ordenu federatibo hori familien, udalen, anaiarten eta herrialdeen subiranotasun sozialetik sorturik, horren osagarri den Estatuko subiranotasun politikoraino iritsiko litzateke. Estatuaren eraikuntza honek, bai probintzia-zentralismoari bai Espainiako Estatuaren ingurualdean sorturiko nazionalismoei aurre egiten die. Bestalde, ezin dugu ahaztu, langile-arazoari begira, Vázquez de Mellaren jarrera erabat atzerakoia zela; esate baterako, pentsatzen zuen langileen eskakizunak industrializatzeak sortutako laizismoaren ondorioa besterik ez zirela; edota industria-iraultzaren itzala ukatu nahi izan zuen, eta haren kontra gremio-eraketara itzultzea eta nekazarien ekonomia indartzea proposatu zuen.

Santamariak, berriz, ikuspuntu etikoari eutsiz, honako hau onartzen du: egiazki gizakia Egiarantz behartuta dago eta, horrenbestez, ez du eskubiderik huts egiten jarraitzeko; hori horrela bada ere, giza erantzukizun moralari buruz kristauak dituen irizpideak edota pertsonaren duintasunari eta askatasunari buruz dituenak jarrera zabala eskatzen dute, alegia, sinesmen okerrekin ez dezatela biderik eman inor erasotzeko eta mugatzeko hiri-bizitzan parte hartzean. Vázquez de Mellak eskaintako Estatu teokratikoaren lekuan, Maritainek idatzitako testu batera jotzen du Santamariak, non Leon XIII.aren Aita Sainduaren doktrinen eragina gardentasunez ispilatzen den honako pasarte honetan:

¡No se pretende de ninguna manera por esto que la verdad y el error tengan los mismos derechos, ni que las diversas confesiones religiosas tengan, por sí y en sí mismas, los mismos derechos, ni que «el progreso del tiempo» obligue a considerar como abolidos los derechos superiores de la Iglesia, ni que haya que rechazar en principio toda estructura del Estado en que la religión católica tenga una situación jurídica privilegiada y condenar así lo que ha existido durante siglos de civilización cristiana! Se dice únicamente que, en las condiciones históricas de nuestra edad, es ventajoso para el bien común temporal y también para la Iglesia que ésta consienta en no hacer huso del derecho superior que le pertenece y en aceptar para los suyos una condición jurídica de acuerdo con la igualdad de derechos entre los ciudadanos que el Estado reconoce en su propia esfera temporal⁴³.

Horrez gain, gizarte arazoetan Karlos Santamaria erabat urruntzen da Vázquez de Mellaren jarraitzaileekin. Santamariak ez du gizarte industrialetik ihes egiten, baizik eta *Rerum Novarum*-en jarraitzailea den katolizismo sozialarekin bat egiten du eta Leon XIII.aren entziklikaren ondotik sorturiko arazoei, hau da, industri aldaketek erakarririk, aurre egiten die. Katolizismo sozial horretan oinarrituta, Santamariak honako hau eskatzen eta desiratzen du:

... introducir más justicia y equidad y una mayor participación del obrero en los beneficios del trabajo y en las decisiones sociales. Es necesario un mejor reparto de bienes y de poderes⁴⁴.

Espainiako Estatuan ezagutu den bigarren korrante antizentralista federalismoa da. Espainiako Estatuan federalismoari buruz arituz gero Pi i Margall izenak du lehentasuna. Pentsalari horren oinarri filosofikoa, Feuerbach, Proudhon, Rousseau eta Hegelen sisteman sustraitzen da; pentsalari haiek esandakoak egoki josirik, Pi i Margallek filosofia idealista eta iraultzailea eratzen du. Pi i Margall aburuz, burujabetasunaren kontra, autoritate forma ugariak —besteak beste, erregearen absolutismoak, askatasuna eta burujabetasuna ukatzen dituen katolizismoak, Estatuaren erdiratze politikoak, armadak, gizartearenganako zapalkuntzak—, inposatzen dute heteronomia, alegia, gizakiei kanpotik ezartzen dizkiete bizitza-moldeak eta pentsamoldeak; horri guztiari kontra eginez, Pi i Margall planteamendu filosofikoek, gizakia, subjektu razionala eta autonomoa den aldetik, sendoki defendatzera eramaten; era berean, hitzarmen rousseauzale baten bidez koordinaturik, nazionalitatei edota eskualde moduko elkarte naturalei zabaldu behar zaie burujabetasun hori.

Bide horretatik, gizarte mota berri bat proposatzen da; hala, elkarriketak biolentzia ordezkatuko du, arazoimenak autoritatea eta eskubideak indarra. Pasarte labur batzuetan⁴⁵, Santamariak Pi i Margall pentsamendu politikoa laburbildurik eskaintzen du: Pi i Margall ideia guztien muina gizakiaren subiranotasuna da; gizakien subiranotasunetik sortzen da herri-subiranotasuna; kontratu sozialak, hau da, hitzarmen rousseauzaleak, gizabanakoak eta herri-subiranoak gizarte politiko federalean lotzen ditu behetik gora doan asoziazio batean, zeina gizabanakoarengandik hasita, erdiko maila igaro eta Estatuan amaitzen den. Hala eta guztiz ere, Pi i Margall kontrajarriz, Santamariak gogorarazten du gizaki subiranoaren ideiak okerrera eraman dezakeela: hau da, pentsa lezake, gizakia gizakiarentzat Jainkoa dela, edota, Marx-ek zioen bezala, gizakia «gorengo izakia» dela.

Espainiako Estatuaren historian indarririk izan zuten eredu antizentralista horiek. Santamariak dio, Borbondarrak ailegatu arte, Espainiako Estatu Estatu federala izan zela;

haatik, Borbondarrek garatu zuten politika erdirakoiak —eta Cadiz-eko gorteen indartu zutena— berritasun eta aurrerapen gisa, Estatu baterakoi eta erdirakoiaren ideia jakobinoa bultzatuko zutela. Santamariak mota eta leku guzietako zentralistek hainbat aldiz errepikatutako argumentua gogorarazten digu: «A juicio de los liberales, la defensa de las regiones históricas iba, en cambio, unida a las concepciones políticas más arcaicas y oscurantistas»⁴⁶. Lehen Errepublikaren estatu federala sortzeko asmoz, Pi i Margall-en federalismoak ez zuen askorik iraun, 1873tik 1874ra.

Karlos Santamariak, zentralismo liberala bazter utzita, Espainiako Estatuak etorkizunean izan ditzakeen ordenamendu politikorako gobernu forma posibleak aztertzen ditu. Eredu federala eta forala konparatzen ditu; gobernu-eredu horiek, XIX. eta XX. mendeen artean Penintsulan sortutako ertz-aldeko abertzaletasunaren sorrera baino lehenagokoak direla esan behar da.

Foruzaletasuna ez zen Feuerbach-en «gizakiarentzat gizakia Jainkoa» delakoaren ideian oinarritzen; izan ere, tradizioarekiko leialtasuna, bizitza politikoaren zentzu erlijioso eta koroarekiko hitzarmena defendatzen baitzituen foruzaletasunak. Hona hemen Santamariak karlismoaz duen iritzia:

... la fidelidad al pasado, el carácter sagrado de la persona del rey, la inviolabilidad de los juramentos sobre los cuales se establece el señorío de éste sobre los vascos, etcétera, son las bases de naturaleza ética y religiosa sobre la que se asentaba la doctrina foral. El rey es el primer garante de las libertades vascas y, en nombre de Dios, único principio de toda autoridad y de toda libertad sobre la tierra⁴⁷.

Pi i Margallek berak euskal foruzaletasunaren jarrera goratu zuen, hark Euskal Herriko eskubideak eta nortasuna Estatuaren gainetik jartzen zituelako. Idazle katalan horren iritziz, euskaldunak jakin bazekiten, foruak Estatuari zor zizkiotela; hala ere, foru-emaile eskubide hori Estatuari aitortzen bazioten, era berean aitortu behar zioten horiek kentzeko eskubidea; horregatik zioten euskaldunek foruak beren buruari zor zizkiotela. Dena den, Santamariak aditzera ematen du Pi i Margall-en federalismoaren oinarri filosofikoak, eta euskaldunek guda karlistetan zehar oinarritzat hartu zuten irakasbidea, ez zetozeela bat, sinesmen erlijiosoen aldetik kontrakotasun gogorra baitzuten:

El foralismo parte de supuestos enteramente distintos y aun opuestos de los del federalismo. Este se funda en la soberanía humana, «el hombre dios del hombre», idea que más de un apologista cristiano calificará de luciferina. El foralismo, por el contrario, se asienta sobre unas ideas profundamente religiosas de la vida política⁴⁸.

Batetik, Estatu modernoaren positibismo judizialarekin alderatuz gero, eta, bestetik, Estatu modernoari buruzko teoriaren inkoherentzia eta itunkeria kontuan hartuta, foruen handitasuna azpimarratzen du Santamariak. Hala ere, pentsatzen du, foruak ulertzeko edo aditzeko modu horrek eta haien sustraietan dirauten uste sendo erlijiosoen sistemak, gaur egun, ez gaurkotatzen eta ez indarririk dutela. Horrenbestez —bukutzen du Santamariak—, gaur egun, Espainiako Estatu nazionalitateen arazoari aurre egingo dioten beste formula konstituzional batzuk aurkitzen saiatzea ezinbestekoa izango da.

Autonomien Estatu

Dena den, aurreko arazo historikoak baino areago, beste zerbaitek kezkatzen du Santamaria 1977an: Espainiako Estatuaren etorkizuneko ereduaren izaerak, alegia, eredu hori baterakoa, federala edo bestelakoa izango den. Izan ere, Espainiako Estatu osatzen duten elkarte nazionalen etorkizuna Estatuak hartuko duen formaren arabera antolatuko baita.

Nazionalitateek eta eskualdeetakoek sortarazten zituzten arazoei irtenbide bat aurkitzeko asmoz, eta bereziki ertz-aldeko nazionalitateek eskatzen zituzten askabideei erantzuteko, trantsizioko espainiar Gobernuak «Autonomiadun Estatu baterakoia» delako formularen plangintza egin zuen.

Hori horrela izanik, Santamariak uste du, Estatu baterakoiaren eta Estatu federalaren kontzeptuak zehaztu egin behar direla; horretarako, André Huriou-ren lanetara jotzen du, hark eman zituen definizioez baliatzeko:

El Estado unitario es una colectividad estatal no divisible en partes internas que puedan merecer por sí mismas el nombre de Estados [...] el Estado federal es una asociación de Estados que tienen entre sí una relación de derecho interno, es decir, constitucional, mediante la cual se establece un superEstado que se superpone a los Estados asociados⁴⁹.

Definizio horiek ez dute Estatua zer den argitzen, baina nonbaitetik abiatzeko balio dute.

Santamariak, 1977an ohartarazten du monarkia berriak eskaintzen duen irtenbidea ez dela federalismoa, ez eta erregionalizazio hutsa edota deszentralizazio administratiboa ere. Francok horretan ahaleginak egin bazituen ere, ez zuen irtenbide egokirik lortu. Santamariak, 1977an, gogoan du, gaur egungo ordenamenduaren sortzaileetako bat den Clavero Arévalok, Erregioetako Ministroak, adierazi zuena: «El Gobierno defenderá, frente a la idea del Estado federal, la de un Estado unitario con amplias autonomías regionales»⁵⁰. Horrelako irtenbide zalantzakorrak, ahal den neurrian bederen, Estatu baterakoia eta eskualde-autonomia zabalen arteko koordinazioa zertan den argitzea eskatzen du. Nahiz eta federalista izan, Santamariak Clavero Arévalok eskainitako formulari amore ematen dio, modu horretako irtenbidea gertagarri izan daitekeela uste baitu:

La idea de Estado unitario, como opuesta a la del Estado federal [...] admite, sin duda, una gran variedad de posibilidades, pero no es, en sí misma, incompatible con la existencia, dentro del Estado, de regiones con poderes efectivos, dotadas incluso de parcelas de soberanía estatal, con tal de que tales regiones no tengan el pleno carácter de verdaderos Estados soberanos; la idea de autonomías no está, pues, reñida con la del Estado unitario. Con lo que sí lo está, es con la centralización del Estado y, más aún, con la del centralismo estatal⁵¹.

Bistan da, gogo-nahiak bultzatzen duela Santamaria aditzera ematera berez ez dagoela egokitu ezinik Estatu baterakoia eta nazionalitateei dagokien autonomia zabala; ziurtasunik ez du ordea. Eta bere fedea ez da hain itsua konturatzeko eskainitako irtenbidearekin autonomia ere izan daitekeela zentralista, hau da, zentralizatzeari eta zentralismoari bidea eman diezaiokeela. Autonomiek botere-gaitasuna lor lezaten nahi luke Santamariak; baina, legegintza autonomistaren atzean ezkuta daiteken zentralismoaren beldur da.

Izan ere, joera erdirakoia —dio Santamariak— ideologia eta jarduera politikoa dira; bada, bi zentralizazio horiek eten behar dira. Aktibitate politikoa dagokionez, honela gertatzen da:

... en el centralismo el Estado es la única fuente de poder, el centro último de decisión en todos los órdenes. Cualquier otra institución pública no será sino simple delegación del Estado⁵².

Erdirakoitze politiko hau gogorki kritikatu zuten tradizionalistek eta federalistek. Horien kritikak gorabehera, erdiratze ideologikoak, erdirakoikeriak alegia, gora egin zuen. Hau argitzeko, Santamariak berriz ere, Vázquez de Mella tradizionalistarengana joko du: «[El centralismo] no ha hecho sino progresar y anclarse cada vez más fuertemente en el concepto de los ciudadanos, dominados por la ideología centralista»⁵³; hau da, ideologia zentralista, zentralismoa, egon badago eta gero eta barneratuagoa gainera. Santamariak azpimarratu nahi duena da ordenamendu juridiko-politiko ez dela nahikoa zentralismoa gainditzeko, baizik eta ideologia den aldetik zentralismo horren eragina ere kontuan izan behar dela.

Ideologiaren aurkako borroka ere eragozpenak dituenek, oraino honetan Marxen garai jakin batean, *Ideologia alemana* izeneko lan horretan inspiratuz Santamariak dio:

... una ideología nunca se explica como tal, ni se justifica a sí misma. Como decía Marx en la Ideología alemana, «las ideologías no tienen historia», es decir, su historia está fuera de ellas mismas. Una ideología nunca es auto-inteligible. No tiene por qué razonarse a sí misma. Simplemente «está ahí», en la sociedad a la que afecta, y desgraciado el desdichado que se atreva a contradecirla. En el centralismo todo el mundo acepta el poder exclusivo del Estado como la cosa más sabida y natural del mundo⁵⁴.

Beraz —Santamariak jarraitzen du—, inork ez du jarrera erdirakoia ukatzen, ez zalantzan jartzen; ez eta bururatzen ere; zentralistek erdiratzea bakarrik ezagutzen, pentsatzen edo taxutzen dute; beste edozein Estatuaren antolamendua oharkabean pasatzen zaie eta ez dute arrazoirik beren ikusmoldea ezartzeko; ideologia erdirakoiak, bere axioma isilak, postulatu eztabaida-ezinak, gizartean edonola ezartzen ditu benetako ideiatzat onartuak izan arte. Hain zuzen, espainiar mentalitatea ideologia erdirakoi horretan erabat murgildurik dago; hain da horrela, non Estatu federala edo Estatu autonomikoaren aldeko jarrera, aberri espainolaren eta Estatu-batasunaren aurkako iraina den:

... durante muchos años el centralismo ha sido una especie de mentalidad nuclear del españolismo, y puede afirmarse que ha impregnado o envenenado toda la vida política española. Todo esto no es sino consecuencia de la ideología centralista, imperante durante siglos. Para corregir esta deformación no bastará con descentralizar las cosas. Habrá que descentralizar también las mentes. Y puede ser que lo segundo resulte aún más difícil que lo primero⁵⁵.

Santamaria politikaren aldaketa juridiko-formalek kezkatzen dute, baina, bere kezka nagusia bigarren eraldaketan kokatzen da, ideologikoan, alegia.

Nazionalitateen nortasuna

Santamaria bat dator erregio-ministroa den Clavero Arévalorekin, eta dio:

... el Gobierno entiende como autonomía el reconocimiento de las personalidades de un pueblo. El reconocimiento de las instituciones que ese pueblo quiera tener o haya tenido en la Historia⁵⁶.

Santamariak ministroarengandik onartzen duena nortasunaren onarpena da, hain zuzen, herrien nortasunarena. Nortasun hitzak, pertsonaren berezko eta funtsezko ezaugarriak adierazten ditu. San Tomas Akinokoaren iritziz —gogorarazten du Santamariak— gizabanakoaren izaera eratzen duten alderdiak hauek dira: bereizirik bizitzea eta bere kabuz, askea edo independentea izatea, eta beraz bere buruaz baino ez baliatzea giza ekintzetan. Garrigou-Lagrange apaizarentzat, berriz, materiatik erabat aske izatean datza pertsonaren funtsa:

La persona es el ser racional y libre, dueño de sus actos, independiente [...] Lo que caracteriza [...] a la personal [...] es [...] la libertad, el dominio de sí; pero la libertad [...] supone la inteligencia que delibera y la conciencia de sí; y la conciencia del «yo» [...] supone [...] el «yo», el cual, para hablar con propiedad, es la persona⁵⁷.

Horrenbestez, pertsonaren edo niaren berezko ezaugarriak honako hauek ditugu: izatearen autonomia eta bere buruaren askatasuna, adimena eta kontzientzia, labur esanda, arrazoi bidez aske izatea. Era berean, herri baten nortasuna onartzea, neurri batean bere askatasuna onestea da; areago —dio Santamariak— herri baten nortasuna onartzea, bere nazionaltasuna

aintzakotzat hartzea da, nazionalitatea herri baten nortasuna baita. Horrela, bada, pertsonaren eta nazionalitatearen arteko egokitzapena egingo du Santamariak: Nia edo norbere buruaren kontzientzia eta ekintzetako askatasuna baldin badira pertsonaren berezko ezaugarriak; nazionalitateari dagozkionak, berriz, datu objektibo batzuk edo etnia —hizkuntza, kultura, eta abar—, herri-kontzientzia eta autonomia politikoaren egoera juridikoa izango dira.

Dicho sea en términos de proporción matemática: la idea de persona es al individuo humano lo que la idea de nacionalidad es a una etnia o pueblo. Hay entre estos dos conceptos un evidente paralelismo. Los regímenes que tratan a los ciudadanos como meros individuos —no como personas libres— practican el mismo género de injusticia al tratar a los pueblos como entes administrativos sin personalidad autonómica propia. [...] Nacionalidad es, pues, la personalidad de un pueblo. Sustantivamente hablando, nacionalidad es un pueblo con personalidad, es decir, un pueblo con conciencia de identidad; con capacidad para ser «él mismo», y que presenta ante los demás pueblos una exigencia de libertad. Unidos estos datos subjetivos a los caracteres objetivos de lengua, cultura, etcétera, queda completa la idea de nacionalidad⁵⁸.

Nazionalitateen nortasun hori onartuko balitz, ez litzateke oso nabarmena izango «Autonomiadun Estatutu baterakoiaren» eta Estatu federalaren arteko ezberdintasuna. Eta, horrenbestez, aipatu baldintza hori betez gero, Espainiako politikarien ordezkari gehienek eskaintzen zuten formula Santamariak onartuko luke, hau da, autonomiadun Estatutu baterakoiaren eredua. Hala eta guztiz ere, nahiago luke Espainiako Estatu federaltzat hartzea eta definitzea nazionalitateen onarpenerako gardentasun handiagoa lekarkeelako; ez dugu ahaztu behar —dio Santamariak— terminologia-ezberdintasunak, itxuraz erretorikoak badira ere, ez direla zentzugabeak; aitzitik, «las luchas semánticas son, casi siempre, un reflejo o un fenómeno complementario de las luchas ideológicas»⁵⁹.

Zentralismoa eta nazionalitateak

Arestian esan dugun moduan, Santamariak federalismoa hobesten du, baina, ordenamendu konstituzional berriak eskaintzen dizkion aukerak ikusirik, autonomiadun Estatu baterakoiaren eredua ere onartuko du, nazionalitateen nortasuna onartzen bada; hau da, Estatu baterakoiari begira nazionalitateek duten ezaugarri nagusia autonomia da. Santamariak 1977an, Estatu baterakoiaren barnean dauden nazionalitateen eta zentralizatzearen arteko kontraesanak aztertzen ditu.

Nazio ideologikoaren edo Estatu-nazioaren joera irensgarriek eta zapaltzaileek lehen mailako nazionalitate askoren suntsipena eta heriotza eragin dute:

El imperialismo de la nación ideológica —la nación política— sobre las nacionalidades se desarrollará ampliamente, destrozando lenguas, tradiciones, libertades locales, etcétera para hacer de la nación el Estado soberano «uno e indivisible», es decir, el Estado centralista⁶⁰.

Gutxiengo diren nazionalitateen desagertze derrigortua eta zenbait kulturaren kontrako inperialismo politikoa, ustezko abertzaletasun aurrerakoiaren izenean edo ustezko progresismoaren izenean, nahita egin izan da; eta hori, ezberdintasuna ukatzen duen ideologia suntsitzailea baino ez da. Santamariak, adibide moduan, Frantziako Hezkuntza ministroak esandakoa aipatzen du: «una de las principales misiones de la escuela nacional en Bretaña es lograr la desaparición del bretón»⁶¹. Aipu horretan aditzera ematen dena euskaldunok ederki asko ezagutzen dugu.

Haatik, nazionalitate zapalduak asaldatu dira eta nazionalismo defendatzaileari emango diote sorrera. Santamariaren iritziz, nazio ideologikoaren eta lehen mailako nazioen arteko borrokak egoera larriak ezagutu ditu. Horrela, Espainiako Estatuan, nazio ideologikoaren

kontra defendatzen diren ertz-aldeko nazionalitateetatik sortuko dira abertzaletasun berriak: Katalunian, Hego Euskal Herrian eta Galizian. Zenbait nazionalitatek, zentralismoaren kontra izan dituzten arazoak, Estatu independente eta subirano berri baten bidez konpondu dute. Hala ere, Santamaria ez da Estatu batetik aske gelditzearen aldeko edo behintzat, zalantzan jartzen du separatismoa nazio minoritarioaren onerako denetz: «no puede asegurarse que (Portugal) lo haya pasado bien ni que la fórmula de un Estado separado haya sido la mejor ni la más eficaz para la felicidad y el progreso del pueblo portugués»⁶².

Nazionalitateen printzipioari ez

Aurreko pasartean aditzera eman dugun moduan, nazionalitateen sorkuntza, Estatu jakobino zapaltzailearen aurkako borrokan kokatzen da. Aipatu Estatu horretatik libratzea litzateke ondorio logikoena; esate baterako, Euskal Herriak independentzia lortzea. Horri buruz Santamariak dio:

Tácita o expresa, la argumentación es, pues, la siguiente: toda nacionalidad tiene derecho a constituirse en Estado independiente; Euzkadi es una nacionalidad; luego Euzkadi tiene derecho a constituirse en Estado independiente⁶³.

Bada, Santamaria ez dator bat argudio horrekin; ez du onartzen nazionalitate orok Estatu independente izateko eskubidea dutenik; Santamariak zalantzan jartzen ditu nazionalitateen printzipioa eta horren ondorio zuzena den autodeterminazio eskubidea.

Herrien autodeterminazioari buruzko Karlos Santamariaren irizpidea zabaldu baino lehen, gainbegira dezagun nazionalitateen printzipioa. Iraultza frantsesak defendatutako printzipioetatik abiatuz, Estatua eta nazioa parekatzetik alegia, eta honela Estatu-nazio kontzeptu jakobinoa burutu, bada, nazionalitateen printzipioak nazioaren eta Estatuaren arteko berberatasuna bermatzen du. Estatu edo elkarte politiko orori nazio bat egokitu behar bazaio, era berean, nazio edo elkarte kultural orori Estatu bat dagokio. Horrela, nazio edo herri bakoitzak Estatu independente izateko duen eskubidea ez ezik, horretarako beharra ere finkatzen da; hain zuzen, horrela sortzen da nazio-estatu delako kontzeptua, hau da, nazioak edo nazionalitateak Estatu libre bilakatzea eskatzen du.

Estatu erdirakoiaren kontra burutu zen nazionalitateen printzipioa. Horri buruz, hona zer dioen Jose Antonio Obietak:

[El principio de autodeterminación de los pueblos] fue acogido por los pueblos oprimidos de Europa con entusiasmo indescriptible. Sobre él se basó lo que se suele llamar el movimiento de las nacionalidades que sacudió y transformó a Europa durante el siglo XIX⁶⁴.

Nazionalitateen printzipioaren ondorioz, XIX. mendean, abertzaletasunaren suaren eraginez, herri ugari mobilizatu zen eta gertakizun ohargarriak suertatu ziren. Hona hemen zenbait kasu: Greziak independentzia lortu zuen 1830ean; kultura bereko baina erregimen politiko ezberdinak zituzten lurraldeen batasuna sortu zen, esate baterako, Italiako erresuma 1870ean eta Inperio alemana 1871n; jarraian, serbiarrak, errumaniarrak, bulgariarrak eta txekiarrak independentzia lortzen saiatu ziren; 1795ean, Poloniaren banaketaren ondoren eta Zar-en koroapean ezarri ondoren, 1831n Poloniako mugimendu abertzaleak independentzia berreskuratzeko borroka hasi zuen; era berean, penintsulako zenbait elkarte etnikok nazionalismoaren suspertzea edo sortzea ezagutu zuten, besteak beste, Kataluniak, Euskal Herriak eta Galiziak.

Lehen Mundu Gerra piztu zenean, nazionalitateen printzipioak, eduki berari eutsi arren, formulazio berri bati bide eman zion; horrela sortu zen «Herrien Autodeterminazio

Printzipioa». Autodeterminazio printzipioaren eragile nagusia, 1916tik aurrera, Estatu Batuetako Woodrow Wilson presidentea izan zen. Autodeterminazio printzipioaren defentsa teorikoa beregain hartu zuen eta honek, munduko bazter guztietan itxaropena sorrarazi zuen. Horrenbestez, mundu gerraren ondoren, mugen antolaketa berriak herrien autodeterminazio printzipioaren arabera burutuko zirelakoan itxaropentsu bizi izan zen zenbait nazionalitate. Hala ere, oso aplikazio mugatua izan zuen printzipio horrek; Estatu garaileen interesen arabera, Erresuma Batuak eta Frantziak zituztenak batik bat, gauzatu zen. Wilsonek berak, autodeterminazio printzipioaren gaintik aurrejartzen zuen Estatuen bideragarritasun ekonomikorako eskubidea eta nazioarteko bake orokorra ziurtatzea; eta, hala, Estatu garaileek eginiko printzipio horren eskutik, hamaika interpretazio egin zen. Hala ere, garrantziko ondorioak ekarri zituen: Txekoslovakia, Finlandia eta Lurralde baltikoen independentzia, Austriar errepublikaren sorrera, Jugoslaviaren agerpena, Polonian abertzaletasunaren berpizkundea eta Errumania, Grezia eta Frantziako lurraldeen hedakuntza.

Gaur egun herrien autodeterminazio eskubidea, ONU-ko biltzar nagusiak onarturiko «Giza Eskubideetarako Hitzarmena» bitan 1. artikuluan agertzen da; bi hitzarmenok hauek dira: Ekonomi-, Gizarte- eta Kultur eskubideen Hitzarmena eta Eskubide zibilen eta politikoen Hitzarmena. 1966an onartu zituzten eta 1976an berriz, indarrean jarri; horiek, munduko ia Estatu guztiek izenpetu dituzte. Honela dio bi hitzarmenen 1. artikulua:

Herri orok erabaki askerako eskubidea du. Eskubide honen arabera beronen erregimen politikoa askatasunez ezartzen du eta, orobat, beronen garapen ekonomikoa, soziala eta kulturala. bidean jartzen ditu.

Honi buruz, Obietak idazten du:

El derecho de autodeterminación, o de libre determinación, se presenta y describe en los Pactos como un verdadero derecho humano y como el primero y más fundamental de todos ellos⁶⁵.

Aipatu 1. artikulua hori baino lehen, Nazio Batuen Erakundea delakoaren Kartan adierazita daude herrien eskubide horiek. Hain zuzen ere, Karta horren 1. artikuluan, 2. atalean eta 55. eta 76. (b) artikuluetan, «eskubide-berdintasunaren eta herri guztien erabaki askearen printzipioan» oinarrituz, ONU-k agertzen du nazioen arteko adiskidetasuna indartzeko asmoa; orobat, «lekuan lekuko ezaugarriak nahiz beraien herriarenak, eta herri interesatuen askatasunez adierazitako nahia kontuan hartuz, lurralde fideikomisoak diren biztanleen aurrerapen ekonomikoa, soziala eta hezierazkoa eta berezko gobernurantz edo independentziarantz garatze etengabekoa bultzatzeko asmoa» azaltzen du. Horrela, ONUk onartzen du eta garbi asko adierazten du herri orok duen autodeterminazio eskubidea, eta hori herri ororen ondasuna dela.

Nahiz eta ONU goian esan dugun moduan agertu, Santamariak, nazionalitate orok estatu independente izateko eskubidea duenik ez du onartzen; beraz, nazionalitateen printzipioari eta autodeterminatzeko eskubideari uko egiten die Santamariak; horien aurka aurkezten dituen arrazoiak hauek dira: printzipioaren jatorri politiko iluna da; historian zehar printzipio horren aplikazio interesatua egin da; zenbait kasutan aplikagaitza da; horren aplikazioak European anabasa eta ondorio bidegabeak sorraraziko lituzke; herrien arteko elkartasuna beharrezkoa izanik, independentismoa ez da gauza halakorik eskaintzeko.

Santamariaren ustetan, nazionalitateen printzipioaren irakasbidea bultzatzerakoan, Napoleon III.aren asmoa, ez zen nazionalitate txikiak laguntzea izan, Errusiari arazoak sortzea eta Austriar inperioa desgitea baizik. Modu berean, Engelsek dioena Santamariak gogorarazten du Santamariak esanez, Errusiak erabili zuen nazionalitateen printzipioa Polonia bereganatzeko, Europa erdialdeko herri eslaviarrak menderatzeko eta Norvegia iparraldeko eta Suediako laponiarren menperatzeko izan zela. Beraz —amaitzen du Santamariak—, «los

orígenes del principio de las nacionalidades son muy turbios y [...] los inventores de esta política estaban muy lejos de desear la felicidad de los pueblos minoritarios»⁶⁶.

Aipatu printzipioaren aplikazioa ere, ezkor begiesten du Santamariak. Austria-Hungaria Estatu garaileen interesen arabera banandua izan zen; Kroazia, Sudeteak, Tirol, eta horien gisako beste zenbait herriren arazo nazionalak irtenbiderik gabe utzi zituzten. Gerrate mundialaren ondoren, Afrikan ere ez zen printzipio hori aplikatu; mugen antolaketan ez ziren nazionalitateak errespetatu, nahiz eta aplikatu nahi izan —eransten du Santamariak— «hubiera sido, en realidad, imposible dado el número incontable de divisiones raciales y lingüísticas en ese continente»⁶⁷. Horrenbestez, printzipioaren aplikazioan leialtasun falta eta ezintasuna nagusitu dira: ez dago borondaterik, baina hori balego ere, ezinezko litzateke. Autodeterminazioaren aldeko egin ahalek «aplicado al pie de la letra llevaría a Europa a un caos político en el que nadie piensa»⁶⁸.

Are: Afrikan, Estatu sortu berriek barnean dituzten gutxiengo nazionalak sistematikoki zapaltzen dituztela dio Santamariak; eta Jugoslaviaren eraikuntzan kroaziarrak betiko etsaien menpe gelditu zirela. Autodeterminazio-eskubidearen aplikazioak, beraz, elkartasun eza eta Estatu-nazioaren zapalketa berregitea dakartza. Santamariak bere hausnarketa oinarritzeko Jacques Maritainen, de J.T. Delos-en eta Pi i Margallen gogamenduetara jotzen du.

Santamaria, Federalista den azken horrekin bat dator zenbait puntutan: besteak beste, Estatu-nazioaren kontra duen jarreraren, antolakuntza politikoaren planteamenduetan, hau da, antolakuntza horrek periferiatik zentro aldera jo behar du, eta ez goitik behera, eta azkenik, nazioen batasunaren haustura ez onartzean. Izan ere, hau da Pi i Margallen gogamenduak proposatzen duen antolamendua: gizakiaren autonomia edo bere pentsamoldearen eta kontzientziaren askatasuna, legeen eta gobernuen hatsarretzat hartzen ditu; gero, gizakiaren autonomia hori udal- eta erregio-erakundeen autonomiarekin osatzen da; behetik gora doan elkartze-bilakaera hori aniztasuna suntsitzen ez duen Estatu-batasunean amaitzen da; elkarrizketak, arrazoiak eta eskubideak bideratu behar dute bilakaera horrek izango duen hitzarmenik behinena; hala, federalismo horrek lor lezake gizateria osoa biltzea.

Bestalde, *El hombre y el Estado* izeneko lanean, Maritainek, bai Rousseauk, bai Hobbesek gizakiaren kalterako burutu zuten botere absolutuaren gorespina salatzen du. Maritainek eskaintzen duen gogamendu soziopolitikoak, ordea, gizakitik gizakira doa, naziotik naziora, komunikazioaren, arazoimenaren eta elkartasunaren bidez lotuak, «guztien onaren» bidetik abiatuak; Estatuaren subiranotasuna gaitzetsiz herri askeen federakuntza hobetsiko du.

Maritainen eta Pi i Margallen oinarri metafisikoak antagonikoak baldin badira ere —lehenaren pertsonalismo kristaua eta bigarrenaren humanismo erromantikoa—, halako proposamen sozio-politikoetan, formalki behintzat, bat egiten dute.

Nazionalitate- eta autodeterminazio-printzipioak bazter utzi ondoren, Santamaria saiatzen da printzipio hori egokitzen eta ordenamendu politiko berria —dialektikoagoa dio— eskaintzen. Hona hemen Santamariak eskaintzen duen bidea: pertsonen eta nazionalitateen ezberdin izateko eskubidea eskubide nagusizat hartu behar da; gizakien eta nazionalitateen arteko harremanak elkartasunean oinarritu behar dira; nazionalitateek ez dute izan behar helburutzat Estatu subiranoa; nazioarteko eta nazioz gaindiko eredu komunitario berriak Estatuak aurkitu beharko dituzte. Hau guztia uztartzeko —dio Santamariak— aurkitu behar da nazionalitateen printzipioa eta autodeterminazio printzipioa baino dialektikoagoa izango den adierazpenen bat:

Habría que enunciar el principio de las nacionalidades de un modo nuevo más flexible y más conforme con las exigencias de nuevo orden internacional, dentro de un nuevo horizonte supranacional de la historia. El mundo no puede seguir viviendo la pesadilla de los Estados soberanos, unos e indivisibles. Los derechos de las nacionalidades a su libertad y desarrollo no son sino una prolongación de los derechos del hombre, y como tales deben ser proclamados de forma inconfundible. Ahora bien, al mismo tiempo que esos derechos, debe proclamarse también el principio de la solidaridad entre los pueblos. La

solución —prácticamente imposible— de constituir un Estado soberano con cada nacionalidad no sólo no está de acuerdo con este principio, sino que lo contradice⁶⁹.

Baieztapen horien arabera, Santamaria, nazionalitateen balizko printzipio berriaren nolabaiteko zenbait urrats adierazten saiatuko da:

Dentro de un Estado toda nacionalidad tiene derecho al grado de independencia y autogobierno que su propia situación de desarrollo exija. Toda nacionalidad tiene derecho a vivir y desarrollarse dentro del Estado, adecuándose si es preciso a formas federales y, en el caso de que esta marco sea insuficiente [hauxe da, hain zuzen, Euskal Herrian dugun zatiketa], dentro de comunidades más amplias que los Estados y que estos mismos deben ayudar a construir, bajo nuevas formas, de tipo supra-nacional⁷⁰.

Aipatu testu interesgarri horretatik, azkeneko puntuan baieztatzen duena bakarrik izango dugu kontuan. Horren arabera Estatu-nazio guztiei zenbait onarpen eskatzen zaie: bere barnean dauden nazionalitateak aintzat hartzea, bai eta banatuak daudenak elkartzeko laguntza ematea, eta, azkenik, Estatuak bere burua murgildu behar du erakunde zabalagoetan, alegia, autobilakaera baten bidez mundu-erakunde baterantz jo behar du. Santamariaren helburua urruna bada ere, desiragarria izateaz gainera, gaur egungo Estatuaren botere eta arrazoiaren aurrean, oso beharrezkoa da. Planteamendu hauek bat datoz Jacques Maritainek bereziki 1935ean idatzitako *Humanismo integral* eta 1951n *El hombre y el Estado* lanetan defenditutako utopiarekin; Estatu perfektuaren ereduari buruz Maritainek honela zioen: «Sólo la sociedad mundial tomada como un todo, con el Estado supra-nacional y la multiplicidad de las naciones a la vez, sería una sociedad políticamente perfecta»⁷¹.

Hala ere, komeni da Santamariak autodeterminazioari eta independentziari buruz zuen kontrako jarrerari ñabardura bat egitea. Izan ere, Espainiako Konstituzioaren idazketaren edukia erreparatzean, aurreko jarrera hori zertxobait aldatuko du 1978an, eta are gehiago 80ko hamarkadan; aurrerantzean, autodeterminazioaren aldeko jarrera malguagoa izango du. Honela zioen 1983an *El Diario Vasco*-n argitaratutako artikuluan:

En la Europa actual son ya bastantes los pueblos que se han embarcado en los caminos autonómicos [...] Para mí es evidente que el pueblo vasco terminará autodeterminándose, porque esto es una ley biológica que a lo largo del tiempo no hay quien la pare. Pero cuando lo haga tendrá que hacerlo dentro de un cuadro histórico concreto, de un conjunto de relaciones con otros pueblos y, sobre todo, del complejo sistema de fuerzas sociales y humanas que el propio pueblo vasco contenga dentro de sí mismo⁷².

Estatu berrirantz

Nazionalitateen printzipioa eta autodeterminazioaren eskubidea bazterturik, eta nazionalitateen printzipioa era berrian adierazten saiatu ondoren, Santamariak Estatu-nazio jakobinoari uko egitea eta eraldatzea proposatzen du.

Santamariak uste du gaur egungo mundua krisialdian dagoela eta egoera berrirako aldakuntza unean aurkitzen dela. Garai honetan, aurrerakuntza teknikoen ondorioz, Estatu modernoak, iraultzaile frantsesen Estatu subirano eta zatiezina, krisialdian dago edota egoera larrian:

... por una parte frente a las exigencias de supranacionalidad de mundo moderno, y por otra parte, frente a las exigencias de diversidad de las nacionalidades, que hoy en día presentan, cada vez más activamente y con mayor exigencia, sus reivindicaciones⁷³.

Izan ere —jarraitzen du Santamariak—, Estatu-nazioaren boterea gainditzen duten arazoak mundu modernoak ezagutzen ditu:

Un gran número de problemas de la hora presente tienen un carácter supranacional y no pueden ser resueltos en el marco interior de cada Estado. La explotación de las riquezas materiales del mundo, el descubrimiento de nuevas fuerzas energéticas, el problema de la salud, el problema ecológico, el despilfarro de los armamentos, la amenaza de la guerra nuclear, etc., no son problemas que puedan ser resueltos por medio de tratados internacionales entre Estados soberanos⁷⁴.

Bestalde, herriek kontinente guztietan ekonomikoki aurreratzen duten bitartean, Estatu zentralisten aldetik jasaten duten zapalkuntzaren kontzientzia hartzen ari dira. Horrenbestez,

... regionalismos y nacionalismos aparecen por todas partes, y este movimiento [...] no es sino la expresión de la lucha que el hombre de hoy se ve obligado a mantener contra las inmensas máquinas que le oprimen, precisamente para salvar su personalidad del aplastamiento de la civilización técnica⁷⁵.

Modu horretan, benetako internazionalismoaren eta nazionalitateen printzipio berriaren artean sortzen den dialektikari gaurko gizateriak erantzun behar dio: «Supranacionalización y regionalización son las dos exigencias, dialécticamente conjugadas, que presentan a los Estados el momento actual»⁷⁶. Beraz, eskubide nazionalak eta herrien arteko elkartasunak bat egin behar dute; hau da, Santamariaren iritziz, planteamendu horretan ez dago Estatu jakobinoentzako lekurik, ez eta nazionalitateen independentziak dakarren Estatu-nazio berrientzako ere, horiek besteak bezain insolidarioak baitira.

Izan ere, hiri grekoetatik gaurko Estatura ailegatu arte gizartearen forma politikoak aldatuz joan badira, gaur egungo ikuspegia gaintuz, pentsatu behar dugu, etorkizuneko elkarte nazioartekoek hartuko dituzten formak ez direla izango gaur egungoen antzeko Estatu izugarriak edo Estatu erraldoiak. Zeintzuk izango dira forma horiek? Egungo aurrerapen teknikoek Estatu jakobinoaren forma errepikatzea eragozten dutela esan daiteke; hala ere, formula zehatz bat proposatu gabe, honako hau uste du Santamariak: «los orígenes de los pueblos serán capaces de inventar formas políticas originales»⁷⁷.

Espainiako Estaturak eta nazionalitateak. Euskal Herria

Santamariak orain arte azaldutako gogapenak, Espainiako Estaturak osatzen duten herrien elkarteari egokitzen dizkio. Ezertan hasi aurretik, errealitatea kontuan hartuz lan iraunkorra egin nahi bada, herriak, hizkuntzak, kulturak eta izaera ezberdinen aniztasun etnologikoa onetsi beharra dago Estaturak berregituratzeko. Espainiako Estaturaren errealitatea adierazi moduan bere eginik, Santamariak defendatzen duen formula politikoa federalismoa da eta Espainiako Estaturako «Estaten Estatu» formula erabiltzen du: «un Estado de Estados»⁷⁸. Estaten Estatu horren errealitate soziologikoa, berriz, «nazioen nazioa»: «una nación de naciones»⁷⁹, alegia; nazio horiek beren artean harreman demografiko, ekonomiko eta kultural estuak izango lituzkete; nazio horiek guztiak herri iberikoen «nazioen nazioa» bilduko lukete. Antolamendu sozial nahiz politiko horrek, hasieran bederen, ez du zer ikusirik Europan sortzen ari den elkartearekin; izan ere, azken hori ekonomiaren aldatik bakarrik dago lotua.

Las relaciones existentes entre las nacionalidades del Estado español son mucho más profundas que esto. Las conexiones demográficas, económicas y culturales entre esos pueblos, por otra parte tan distintos, han establecido entre ellos una vida común a la que no se puede renunciar. La solidaridad entre esos pueblos no es ya sólo una exigencia de la justicia, sino una necesidad práctica que nadie puede poner en duda, so pena de caer en el utopismo. Esos pueblos «necesitan» vivir juntos manteniéndose, sin embargo, la personalidad y la independencia de cada uno de ellos en muchos aspectos importantes⁸⁰.

Horren arabera, Santamariak herri iberikoen elkarte du gogoko, non nazioen nazioak edo nazioen elkarteak Estatuaren Estatuari edo Estatu federalari oinarria emango liokeen.

Zernahi delarik ere, federalismoaren kontzeptua berrinterpretatu behar dela uste du Santamariak. Hain zuzen, gaur egun eta Espainiako Estatuan, federalismoa ez litzateke izango bere subiranotasunaren zertxobaitetan amore ematen duten zenbait Estatu independenteren batasuna:

Actualmente la palabra «federalismo» se refiere, sobre todo, a una nueva filosofía política, aplicable a muchos dominios de la vida social, desde la familia hasta la comunidad mundial, y que se basa en la libre cooperación entre seres libres y autónomos, en oposición al imperialismo y al reinado de la fuerza⁸¹.

Dena den, Karlos Santamariarentzat Espainia nazioen nazioa baldin bada, non eskualde naturalen nortasunaz oinarrituta eraiki behar den federalismo berri hori, era berean argi uzten du Santamariak Espainiari buruz duen iritzia. Honela dio:

Para mí España no es el resultado de un pacto federal. Es mucho más que una comunidad contractual: es una comunidad biológica o simbiótica de naciones que por múltiples razones vitales —económicas, demográficas, culturales, históricas, etcétera— necesitan vivir juntas. La idea de descoyuntamiento no sólo es contraria a la unidad del estado —lo que, en último extremo sería menos importante— sino también, y sobre todo, al bienestar, a la «felicidad» y al desarrollo de esos mismos pueblos⁸².

Gure ustez, Santamariak defendatzen duen Espainiako Estatuaren eraketa formalki Pi i Margalli hurbiltzen bazaio ere, funtsean foru tradizio berritu bati eusten dio.

Herri iberikoen elkartearen barnean, euskal nazionalitatea dugu, eta horrek bere burua administratu beharko du neofederalismoaren erregimenean:

Lo que los vascos deseamos es que nuestro pueblo se administre a sí mismo, como lo ha hecho siempre hasta que le fue arrebatada violentamente su autonomía; pero esto no deberá hacerse «a costa» de los demás pueblos. Claro está que en la administración entra en primera línea lo cultural. Porque al desarrollo de nuestra cultura propia, de nuestra lengua, de nuestras particularidades socio-culturales, no se les puede poner cortapisas en nombre de una unidad política viejo estilo. Por ejemplo, ¿quién y con qué derecho podrá impedirnos que llevemos el euskera a nivel universitario?⁸³

Horiek ziren Karlos Santamariaren gogoetak eta asmoak 1978ko Diputatuen Kongresuan Espainiako Konstituzioa onartua eta erreferendum baten bidez ontzat eman baino hilabete batzuk lehenago. Errealitatea bestelakoa zen ordea; Konstituzio espainolaren 1.2 artikulua honela esaten zuen: «Subiranotasun nazionala Espainiako herrian datza, eta honengandik darizkio Estatuaren boterea». Hori ikusirik, Santamaria ohartzen da subiranotasuna, ideologo jakobinoek eman zioten zentzuan hartu dutela, hau da, boterea, erabatekoa eta zatiezina Estatuaren esku legokeela eta horrek kezkatzen du Santamaria. Santamariaren iritziz, subiranotasuna nazionalitate guztien artean erkidetua, elkarrekikoa eta zabaldua izan behar da. Horrela ez balitz, euskaldunei independentziaren bidea baizik ez litzaike geldituko. Santamariak honela zioen:

Si aplicásemos estrictamente el principio de la indivisibilidad de la soberanía el nuevo Estado español, éste sería por completo incompatible con la libertades históricas vascas, y a los vascos partidarios de defender nuestra nación no nos quedaría otro camino que el independentismo. esperemos que esto no sea así y que en el futuro se encontrarán fórmulas más abiertas de la unidad del Estado que la que ahora se ofrece⁸⁴.

Horrenbestez, Santamariak ez du begi onez ikusten eta ez dago prest onartzeko Espainiako Konstituzioa dagoen dagoenean:

Si los vascos aceptásemos hoy la nueva Constitución, tal como está, como definición y norma de nuestro derecho, habríamos caído en un trampa y el día de mañana se nos podría argüir con nuestro propio acto de renuncia⁸⁵.

Nolanahi ere, euskal nazionalitatea ez da Espainiako Estatuari dagokion lurraldera bakarrik mugatzen: «ningún nacionalista vasco está dispuesto a renunciar a la idea de que el pueblo vasco tiene una existencia por encima de la frontera política que ahora lo disecciona»⁸⁶. Hori honela izanik, Santamariak Pirinioen alde bietan muga-espazio bat sortzea proposatuko du; horretan, mugaren bi aldeetako euskal erakunde ofizialek elkarlanean aritzerik izango dute arazo komunak dituztenean; esate baterako, euskara, euskal kultura, ekonomia, turismoa, kirola, eta abar⁸⁷.

Ez arazo horri eta ez euskal nazionalitateak bere baitan daramatzen beste arazo kontrajarriei emango zaie irtenbiderik Estatu subiranoen formularen barnean Santamariaren iritziz «sólo puede tener solución dentro de una concepción más flexible y abierta de las relaciones entre los pueblos»⁸⁸. Hau da, aipatu nazionalitateen printzipio berria, eta herrien arteko elkartasuna bete behar dira: nazionalitateak Estatuaren barnean garatzeko eskubidea, hala behar izanez gero forma federalaren bidez, eta Euskal Herrian bezala nazionalitateak zatituak badaude, Estatuak lagundurik Estatuak baino elkarte zabalagoetan irtenbide berriak bilatzeko eskubidea.

Abertzaletasuna gaur

Conversaciones Católicas Internacionales de San Sebastián izeneko jardunaldietan (1935, 1936; 1947-1959), Karlos Santamaria bertako idazkaria zelarik, 1951n «Abertzaletasuna kristau bertute bat al da oraindik?» gaia aztertu zuen. Okasio hartan izandako eztabaidaren lekuko diren agirien artean, bi idazki dauzkagu: «Abertzaletasunari buruzko ikuspegi kristaua» eta «Abertzaletasunaren misterioa». Lehen txostenean, Karlos Santamariaren iritzia ez ezik, 1951ko Jardunaldietara joandako solaskideen laburpenak ere azaltzen dira; bigarren txostena Santamariaren beraren ponentzia da. Solasaldi horietan erlijiozko pentsamendua eta sozio-politikoak zatiezinak badira ere, lehena nagusitu zitzaion bigarrenari; nola nahi ere den, 1951ko Jardunaldietan abertzaletasunaren inguruan Karlos Santamariak azaldutako pentsamendu soziopolitikoak izango dugu mintzagai ondorengo lerrootan.

Santamariaren aburua kezka baten inguruan bilduko da, hain zuzen ere, abertzaletasunak pairatzen duen krisian. Pentsalari horren iritziz, pertsonen mugikortasuna eta giza harremanen arinkeria areagotzen den neurrian, gizakiak bere aberriarekiko dituen loturak edo abertzaletasunak berak, desagertze-bideak hartzen ditu. Krisiaren egoera ideologia politikoei ere leporatu behar zaie; bada, ideologiek beren helburuak lortzeko abertzaletasuna tresna bailitza erabili dute eta zentzu gabeko ildotik bideratu. Hala eta guztiz ere, inguruarekiko hurbiltasuna, oreka eta sentipena gordetzeko, gaur inoiz baino beharago du pertsonak abertzaletasuna. Abertzaletasunaren desagertzea ekiditeko —dio Santamariak— horren jatorria aurkitu behar dugu, krisiaren arrazoiak aztertu, egindako akatsak zuzendu, arazoa razionalizatu, eta, etorkizunari begira, abertzaletasunari zentzu zuzena eman. Horri buruz Karlos Santamariak esaten duena ikus dezagun, eta, bide batez, urte hartako solaskideen gogoetak.

1951n *Conversaciones*-era hurbildu ziren pentsalarien iritziz —Azaola, Leclercq, De Corte, Esteban, Liebeskind, Marcel, Rolin, Las Cases, Paniker, Salleron—, aberriaren ideia eta sentipena aldaketa historikoekin batera aldatzen dira; gainera, abertzaletasuna definizio osatu bati ihes egiten dion ideia da. Dena den, aipatu pentsalari horien iritziz, pertsonari lotuak dauden zenbait alderdiren inguruan garatzen da abertzaletasuna. Horien arabera, abertzaletasuna zer den argitzeko honako puntu hauek hartu behar ditugu kontuan: talde

bateratu zabala, arbasoen lurraldea, kultur eremu komuna, hizkuntza eta jaiotzez pertsona orok dituen ondasunak. Horrela, abertzaletasunaren inguruan, balio etnikoa, geografikoa, kulturala, materiala eta balio ontikoak lotzen dira.

Abertzaletasuna definitzeko zailtasunak baditugu, horiei sentimendu abertzalearen krisia erantsi behar zaie. Liberalismoak, talde naturalekiko loturaren sentimendua ezabatu nahi izan zuen, sentimendu hori Estatuarengana soilki eta modu absolutu batez bideratuaz. Gaur egun Estatuak ez ditu abertzaletasunari dagozkion sentimenduak sorrarazten, hau da, aberri bakarria onartzera, zerbitzatzera eta gurtzera bultzatzen duen sentimendua.

Egoera hori eragin duten arrazoiak ondoko hauek ditugu: alde batetik, gaur egungo gizartea, sekulartua eta sustraigabea da; bestetik, askorentzat, komunitate berrien eraketarako, esate baterako Europako batasunerako, pizgarria baino areago banaketaren iturria da abertzaletasuna. Era berean, kristauen abertzaletasunaren eta kristauen unibertsaltasunaren artean nahasketa sortzen da.

Bestalde, Komenigarria da ideologiak ere kontuan hartzea. Izan ere, horiek eraginik izan dute adierazi krisiaren sorreran; esate baterako, Marxismoak, faxismoak eta demokraziak, berebiziko nekeak eskatu dizkiete hiritarrei aberriaren alde; eta hauek, egiazki, interes ideologikoak baino ez ziren azken buruan; beste batzuetan, aldiz, irakasbide politikoen itxuraren azpian nazionalismo inperialista dugu ezkutuan, horrela, ideia iraultzaileak erabili zituzten frantsesek frantses-inperialismoaren zerbitzurako; komunismo errusiarrek eta txinatarrak ere beste horrenbeste egin dute. Abertzaletasun interesatu horiek zer pentsaturik ematen diote Karlos Santamariari: aberria, gizakia sustraituta dagoen lekua izan beharrean, ideologia baten adierazpenerako lekua edota gizakiaren eta gizartearen filosofia berezi baten hedakuntzarako lekua da. Honelako abertzaletasunak, ondorioz, zatiketa, alderdikeria eta guda zibilak ere ekarri izan ditu. Aipatu azken baieztapenek —ideologia eta abertzaletasunaren arteko eraginari buruzkoak— hausnarketara daramate Santamaria; gure pentsalariak egiten dituen gogoetek eta horien garrantziak, idatzia izan zeneko data gainditu eta nazionalismoak gaur egun duen problematikari heltzen diote; izan ere, Santamariaren pentsaketak bere baitan biltzen ditu nazionalismo orok jasaten dituen kontraesanak, barne-tirabirak, aurrerapen eta atzerapenak, orobat, desagerpena edo garaipena:

... recordemos aún que los istmos marxistas nos hablan de la «patria proletaria» como de algo específicamente distinto de la «patria burguesa». Y puede ser que no les falte enteramente razón. Esta relación estrecha entre patriotismo e ideología ¿es algo puramente contingente y al mismo tiempo poco deseable o, al contrario, representa una afinidad más profunda y necesaria? Ideología y patriotismo ¿son realmente separables? ¿Cuál es en fin, en las luchas contemporáneas, la auténtica parte de ideología y la de patriotismo?⁸⁹.

Dena den, krisian dagoen abertzaletasunari hauxe gertatzen zaio: «encuentra con mucha dificultad su propio objeto en la sociedad secularizada y desarraigada de nuestro tiempo»⁹⁰. Krisi horri irtenbidea emateko asmoz, zenbaitek mailaz mailako abertzaletasun sailkatua eta garatua, analogikoa, ez homogenea proposatzen dute, non norberaren baitako abertzaletasun ezkutu eta mugatutik abiatuz mundu osoaren esparrua hartuko bailuke; hau da, ez litzateke abertzaletasun itxia, anitza eta zabalkorra baizik. Santamaria ez dator bat irizpide honekin. Izan ere, abertzaletasun horretatik sortuko litzatekeen gizabanakoak, bere burua munduko hiritartzat harturik, aberri erreal eta bizidunetik alde egingo luke eta aberri abstraktu irreal batera iritsiko litzateke. Aberri zabalkorraren ikuspegia ez dator bat gizakiek errealitateari atxikitzeko duten ahalmen mugatuarekin, hau da, neurritz kanpo zabal ez daitekeen ahalmen mugatuaz baliatzen da gizakia mundua maitatzeko eta ezagutzeko. Horrenbestez —Santamariak dio—, aipatu abertzaletasun mugagabeaz aritzea baino interesgarriagoa litzateke Suitzan duten antzeko abertzaletasun anizkorrez gogoetak egitea.

Nolanahi ere, kristautasunak abertzaletasunaren inguruan izan duen ikuspegia zabaldu behar da; gaur egun, zuzenagoa litzateke pentsatzea, jaioterria gaindituz, aurrera begiratzen duen jarauntsi historiko komuna dela abertzaletasuna. Gaur arte, aberriarekiko gizakiak izan duen lotura, jaso duen bezainbat bihurtzean, zordun izatearen ideian sustraitzen da, horregatik, azpimarratzen du abertzaletasunak arbasoei zor zaien begirunea; irizpide modernoan, oster, badaezpadako iraganaren ikuspegiak baino areago, etorkizun hobearen itxaropenak batzen ditu gizakiak. Honela dio Santamariak:

Parece, pues, muy natural que una concepción del patriotismo basada sobre la noción de deuda despierte menos interés que otra fundada sobre la idea de misión o de vocación común. La patria sería, pues, una comunidad de esperanza antes que una comunidad de deuda. Recordemos aquí la frase de Nietzsche: «La patria no es la tierra de los padres sino la tierra de los hijos»⁹¹.

Abertzaletasunaren misterioa

Honela begiesten du aberria Santamariak:

... una realidad que se oculta a los que están poseídos del demonio de la geometría. Una realidad demasiado informe y que por otra parte se adentra demasiado en mí mismo para que yo pueda captarla por un método de pura razón sin correr el peligro, en el que tantos han caído, de declarar a la patria inexistente o de confundirla con cualquier otra realidad más formal —tal como por ejemplo el Estado, la nación o la raza— y por tanto más fácilmente aprehensible a mi intelecto. La patria es como la verdad religiosa, algo que debe ser indagado piadosamente y con todo el ser, es decir, con el corazón tanto más que con el cerebro⁹².

Beraz, abertzaletasuna definitzeaz eta ondorioak ateratzeaz gainera, abertzaletasunaren ezagupena aztertu eta sakondu behar da. Ikus dezagun, bada, Santamariak egingo duen azterketa.

Santamariak diosku: alde batetik, aberria gugandik at, munduan, jendaurrekoa dela, eta, bestetik, norberaren baitakoa. Gizaki bakoitzaren barne-esperientziak ikusarazten dio ez dagoela bakarrik, beste gizakiekin elkartasunean eta kidetasunean baizik; familiakide eta aberkide dela; beste gizakien izatean eta bizi-indarrean parte-hartzaile dela. Beraz, aberriaz, esaten du Santamariak:

... un medio procreador del que en parte se recibe el ser. Es desde luego un medio físico [...] es decir, una tierra, un clima, una vegetación, una fauna. Pero además, y sobre todo, es un medio genuinamente humano, una umbela humana de la que se recibe una mentalidad, una manera especial de ser, cierto estilo de reacciones y de fórmulas vitales⁹³.

Inguru fisiko eta gizatar honekiko loturak, aitatasun-harremanetan bezalatsu, oso sakon lotzen du gizakia aberriarekin. Gizakia inguru fisiko eta gizatarrari zordun zaio; baina ez da zor horren eskuko, norbera zaio zordun aberriari:

Mi religación a un medio humano que constituye como un principio de mí mismo, me convierte en deudor de ese medio. Trátese de una deuda de naturaleza singular en la que la cosa debida no es un objeto separado, sino que es yo mismo, un débito ontológico esencial y estrictamente impagable. En este caso lo que debo no es aquello que tengo, o que detento, sino esto que soy. El objeto de la deuda es aquí el sujeto mismo, el ser mismo del deudor y esto implica el carácter completamente aparte de esta deuda y las excepcionales exigencias que importa⁹⁴.

Horrela, Santamariaren iritziz, abertzaletasuna ez dago pertsonaz kanpoko zorren bati lotua, Estatuari begira justizia sozialari gertatzen zaion bezala, baizik eta gizakiaren izatea

bera dugu aberriaren zerizanean sarturik; hortik dator, hain zuzen ere, abertzaletasunaren izaera misteriotsua. Hiritarra, Estatutik jasotzen dituen zerbitzu eta arduren zordun da, alegia, Estatuarekin batean, justizia sozialean parte hartzera behartua dago herritarra, baina zor hauek, edozein elkarterekin egiten dituen bezalakoak dira. Abertzaletasuna, bestalde, justizia soziala baino harreman sakonagoetan oinarritzen da; sustraitiko zor bati loturik dago. Horregatik- benetako abertzaleak, betekizun zibilak konplitu ez ezik —hauek Estatuari eta Botereari axola zaizkie batik bat—, bere aberria maite du ooren gainerik, eta maitasun hori ezin da arautu. Estatuarekin dituen betebeharrak kodifika daitezke, hala nola legeak, zergak, kontribuzioak, eta autoritatearekiko obedientzia. Baina aberriarekiko loturak aitatasun-harremanetan erroturik daude eta kodifikaezinak dira.

Santamariaren aburuz, geografiak, honek bestearekiko dituen mugek edota komunitatea lotzen duten forma judizialek aberria defini dezakete, baina horiek guztiak kanpoko baldintzak baizik ez dira eta ez dute kontuan hartzen aberriaren izaera misteriotsua. Gizakiaren barruari dagokiona ez da giza legediaren eskukoa; horrenbestez,

... el patriotismo, una vez separado cuidadosamente de la justicia social, es cosa irreductible a fórmulas jurídicas, a leyes y contratos legales y a convenciones internacionales. La ley positiva sólo le alcanza en sus manifestaciones públicas y exteriores⁹⁵.

La patria no es un simple objeto que esté ahí, arrojado delante de mi, yacente ante mí mismo a merced de mi intelecto, sometido a mi examen, como una cosa que yo pudiese abordar y penetrar más o menos profundamente partiendo desde fuera de ella. Es algo en lo que no sólo estoy, sino que soy; algo que en cierto aspecto es yo mismo, pues me precede en el ser y me da el ser. No puedo desprenderme de ella como de algo accidental, desde el momento en que soy un ser encarnado, forma parte de mi propia sustancia [...] Por eso la patria no puede ser objetivada, escapa a todo intento que se haga en este sentido, por la misma razón que el sujeto del conocimiento no puede ser aprehendido como simple objeto del mismo⁹⁶.

Aberriaren alderdi misteriotsu eta arautuezin hori ukatu gabe, Santamariak esango digu bide sortzailea ere izan daitekeela aberria: bitarteko fisikoa, lurra, geografia, klima, eta abar; baina horren guztiaren gainerik, giza bidea da eta bere horretan pentsabidea, izaera eratzendiona; orobat luzapen ontikoa, eta, horren arabera, ni aberria naiz. Hala, gizakiak badauka aberri bat, bakarra, bere arimarekin bat egina. Hori dela bide —baieztatzen du Santamariak—, munduaren balizko batasuna Estatu bakarrean edota Estatu erraldoietan eginik ere, honek ez du aberrien izatea ukatzen; hala ere, gaur egungo giza harremanen mugikortasun biziak eta harremanen arinkeriak, premiazkoa den kontzientzia abertzalea desegiteko arriskuan jartzen du. Hori ekiditeko, gaurko munduan nabarmen diren zailtasunen gainerik, eta gizakiek kontzientzia har dezaten ingurune batean edota aberri batean erroturik egotea irudikatzen du Santamariak.

Euskal nazionalitatea

Francoren garaian, Santamariak euskal gaiei buruz idatzi bazuen ere, Espainiako erreforma politikoa hasi ondotik, 1976tik aurrera maizago egin zuen, eta, bereziki, abertzaletasunaren proiektu politikoa gaitzat harturik. Espainiako Estatuko nazionalitatei buruz elkarrizketak martxan jartzeko aurreko erregimenak ezarritako zailtasunak desagertu ondoren, espainiar Erreformari premiazko erantzun politikoa eman beharra eta euskal arazoekiko Santamariaren grina izan dira, besteak beste, idazle horren arrazoiak euskal nazioari dagozkion gaiak sarritan eta kazetaritzaren ikuspuntutik idazteko: euskal etniaz, hizkuntzaz, historiaz, askatasunaz eta etorkizuneko proiektu politikoaz. Arestian esan dugun garaiko idazlanetan lur hartuz, ondoren

doazen lerroek kontuan dituzte euskal nazionalismoari, euskal nazioari eta Euskal Herriko etorkizun politikoari buruzko atze-aurreak.

Robert Lafontek egiten duen lehen eta bigarren mailako nazioaren arteko bereizketa behin eta berriz kontuan hartzen du Santamariak. Banaketa horretan oinarrituta, Santamariak argi ikusten du Euskal Herria lehen mailako nazioa dela:

Para mí está claro que, aunque Euskadi no haya constituido nunca un único Estado —diversas partes de Euskalerría han disfrutado, eso sí, y hasta tiempos recientes, de un amplísimo autogobierno, que permite hablar de semisoberanía— Euskadi es una nación en el sentido primario y generacional de la palabra⁹⁷.

Araba, Bizkaia, Gipuzkoa, Nafarroa eta Estatu frantseseko Lapurdi, Zuberoa eta Nafarroa Beherea biltzen dituen lurralde eta populazioen multzoa da Euskal Herria Santamariarentzat. Espainiako Estatuak eta frantsesak muga zorrotza ezarri arren, ezin dira ukatu euskaldunen berezko bereizgarriak eta batasun etnikoa.

Areago oraindik, Euskal Herriak badu berezko hizkuntza: euskara. Santamariak berebiziko garrantzia ematen dio euskal hizkuntzari: euskal hizkuntza kontuan hartu gabe ezin da Euskal Herria ulertu; Euskal Herriaren iraupena, gainera, euskararen iraupenari lotuta dago, bai defendatzaileek eta bai euskal nortasunaren heriotza desiratzen dutenek honela ulertu dute:

La lengua vasca es un dato esencial para la interpretación de Euskalerría. Quienes hayan pretendido la muerte del euskera saben muy bien que ésta entrañaría a corto plazo la erradicación de toda auténtica personalidad vasca. Si este pueblo se dejase arrancar esa lengua no tendría derecho a seguir viviendo. Pero el euskera viene dando desde hace unas docenas de años unas pruebas sorprendente, y casi increíbles, de vitalidad. No lleva traza de morir, como algunos hubieran deseado y otros temido⁹⁸.

Euskara, beraz, euskal nortasunaren zutabe nagusietarikoa da. Euskal Herriko lurralde guztietan, aldez edo moldez, bizirik dirauen hizkuntza da. Era berean, hizkuntza toponimian, deiturretan, goitizenetan, herri-esaeretan, etxe, negozio, elkarte nahiz kirol-taldeen izenetan aurkituko dugu. Horrez gainera —Santamariak dio—, euskal hizkuntza euskaldunek sakon-sakonean dute: imaginario kolektiboaren, izaeraren, pentsamoldearen eta kulturaren iturri da:

... se ha demostrado que toda lengua crea una psicología colectiva, al mismo tiempo que es creada por ella. Este crearse y re-crearse pueblo y lengua, son una misma cosa, pues hay una correspondencia honda entre la lengua y el ser y el exigir del pueblo que la engendra. Mentalidad, modo de ser y de pensar, talante cultural [...] todo esto va estrechamente unido a la lengua propia de un pueblo, es decir, a la que éste se sacó de sus propias entrañas⁹⁹.

Bestalde —jarraitzen du Santamariak—, euskararen ospea bera aldatu da gizartean, hots, negatiboa izatetik positiboa izatera heldu da. Izan ere, Euskal Herrian, gaztelera, elizgizonen, legegizonen eta gortesauen hizkuntza izan da, hau da, klase nagusiarena; euskara, berriz, herri xehe, ezjakin, txiro, langile eta boteregabeen hizkuntza. Hain zuzen, XVI. mendean —gogorarazten du Santamariak—, Bizkaiko Batzarrean gaztelera zuzen mintzo eta idazten zutenek bakarrik har zezaketen parte, hau da, zaldunek eta letratuek bakarrik; jende xeheak, bere aldetik, herri mobilizazioak eginda ere, ez zuen lortu Batzarretan euskara hitz egin zedin. Kontu horiek gaur egun aldatu egin dira; euskarak erdietsi duen ospea garrantzi handikoa da hizkuntzaren etorkizunerako.

Gainera, kontuan izan behar da, lurraldeaz eta hizkuntzaz gainera, euskaldunek beren nortasunaren kontzientzia handia dutela; kontzientzia hori dela bide, euskaldunek nazionalitate bat osatzen dute:

... cuando a estos hechos, circunstancias, caracteres y realizaciones étnicas, se una la conciencia de propio existir y una «voluntad» de seguir existiendo, tenemos ya un hecho nuevo superior: el hecho de la nacionalidad¹⁰⁰.

Nazionalitate kontzientzia zertan den zehaztea nekeza da; hala ere, beharrezkoa iruditzen zaio Santamariari, krisi-garaitan nazionalitatearen eraketa bultzatuko duten pentsalari-talde argia sortzea:

... la conciencia de nacionalidad es, sin duda, un fenómeno difuso y no siempre fácilmente objetivable; pero en ciertos individuos más cultos, y que están más en contacto con el pueblo —bardos, literatos, intelectuales, líderes populares y, a menudo también pastores religiosos—, esa misma conciencia suele aparecer, sobre todo, en la situaciones críticas, de modo mucho más claro y concreto. La presencia de estas minorías clarividentes parece necesaria para la formación de una nacionalidad¹⁰¹.

1. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 950. or.
2. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 950. or.
3. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 950. or.
4. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 950. or. Aipua hau da: Messineo, Antonio: «Stato laico e Stato laicizzante», *La Civiltà Cattolica*, 1959-01-19, lehen bolumentan, 129 or.
5. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 950. or. Aipua jaso izan da: Congar, Y.: «Soeipi», *Revue Nouvelle*, 1948-05-15.
6. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 950. or.
7. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 950. or.
8. Maritain, Jacques: *Humanismo integral*, Buenos Aires, Carlos Lohlé arg., 1966, 127-128. or.
9. Lamennais, Félicité Robert: *La tolerance*, 1922, 388. or.
10. Leon XIII.a: *Inmortale Dei*, 1885.
11. Leon XIII.a: *Libertas*, 1888.
12. Gregorio XVI.a: *Mirari vos*, 1832.
13. Gregorio XVI.a: *Mirari vos*, 1832.
14. Pio IX.a: *Syllabus*, 1864.
15. Pemartín, José: *¿Qué es lo nuevo?*, Madril, Espasa Calpe, 55-56. or.
16. Blázquez, Feliciano: *La traición de los clérigos en la España de Franco*, Madril, Trotta, 1991, 50. or.
17. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 951-952. or.
18. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 953-954. or.
19. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 954. or.
20. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 955. or.
21. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 955. or.
22. «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 955. or.
23. Lafont, Robert: *Sur la France*, Paris, Gallimard, 1968, 41. or.
24. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 450-451. or.
25. Maritain, Jacques: *El hombre y el Estado*, Madril, Encuentro, 1983, 2. or.
26. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 450-451. or.
27. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 450-451. or.
28. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 450-451. or.
29. Aipuari 1883an idatzitako esaldi hau dagokio: «Nonbait oraindik badira herriak eta artaldeak, baina ez zuen artean, ene senideok: hemen estatuak daude. Estatu? Zer da hori? Orain irekizkidazue belarriak, zeren orain esango baitizuet neure haitza herrien heriotzaz. Estatu deitzen zaio munstro hotz guztien artean hotzenari. Hoztasun osoz esaten du gezurra; eta gezur hau ateratzen zaio ahotik: 'Ni, Estatu, naiz herria'. Nietzsche, Friedrich: *Honela mintzatu zen Zaratustra*, Bilbo, Klasikoak, 1992, 67. or. Euskaratzailea: Xabier Mendiguren Bereziartu.
30. «Europa osoan ez dago herririk bere baitan gobernu beraren menpean edukitzen ez duen nazionalitate desberdinik [...] eta, antza, dagoen dagoenean jarrituko du egoera» (Engels, Friedrich: «La cuestión polaca», *Commonwealth*, 1866-03-31).
31. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 453-454. or.
32. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 463-464. or.
33. Lafont, Robert; *Sur la France*, Paris, Gallimard, 1968.
34. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 450-451. or.
35. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 463-464. or.

36. Sieyès, Emmanuel-Joseph: *¿Qué es el Estado?*, Madril, Instituto de Estudios Políticos, 1950, 147. or.
37. Sieyès, Emmanuel-Joseph: *¿Qué es el Estado?*, Madril, Instituto de Estudios Políticos, 1950, 70. or.
38. Touchard, Jean: *Historia de las ideas políticas*, Madril, Tecnos, 1979, 358-359. or.
39. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 463-464. or.
40. Renan, Ernest: *¿Qué es una Nación?*, Madril, Instituto de Estudios Políticos, 1957, 107. or.
41. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 464-465. or.
42. Vázquez de Mella, Juan: *Obras completas*, I, 133. or., Bartzelonan emandako hitzaldian. Karlos Santamariarengandik hartuta: «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 453-454. or.
43. Maritain, Jacques; *Raison et raisons*, Friburgo, Egloff, 1947, 262. or. Karlos Santamariarengan: «En torno al Estado ideal», *Criterio*, 1952-12-15, 949. or.
44. *La Iglesia hace política*, Madril, Euramerica, 1974, 179-181. or.
45. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 455-456. or.
46. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 454-455. or.
47. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 456-458. or.
48. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 456-458. or.
49. Huriou, André: *Derecho constitucional e instituciones políticas*, Ariel, 173-177. or. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 453-455. or.
50. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 458-459. or.
51. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 458-459. or.
52. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 459-460. or.
53. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 459-460. or.
54. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 459-460. or.
55. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 459-460. or.
56. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 460-461. or.
57. *Jacques Maritain y la Polémica del Bien Común*, 49. or.
58. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 461-462. or.
59. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 463-464. or.
60. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 463-464. or.
61. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 464-465. or. Santamariak hemendik jasotzen du aipua: Lebesque, Morvan: *Comment peut-on être breton*, Paris, Seuil, 1970.
62. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 465-466. or.
63. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 466-468. or.
64. Obieta, Jose Antonio: *El derecho humano de la autodeterminación de los pueblos*, Madril, Tecnos, 1985, 27. or.
65. Obieta, Jose Antonio: *El derecho humano de la autodeterminación de los pueblos*, Madril, Tecnos, 1985, 18. or.
66. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 468-469. or.
67. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 468-469. or.
68. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 468-469. or.
69. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 470-471. or.
70. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 470-471. or.
71. Maritain, Jacques: *El hombre y el Estado*, Madril, Encuentro, 1983, 2. or.
72. «Vencer un imposible», *El Diario Vasco*, 1983-01-23.
73. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 470-471. or.
74. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 470-472. or.
75. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 471-472. or.
76. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 471-472. or.
77. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 470-471. or.
78. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 472-473. or.
79. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 472-473. or.
80. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 474-475. or.
81. «Semántica y Nacionalismo», *El Ciervo* 295, 1976-11-01, 9. or.
82. «Semántica y Nacionalismo», *El Ciervo* 295, 1976-11-01, 9. or.
83. «Semántica y Nacionalismo», *El Ciervo* 295, 1976-11-01, 9. or.
84. «Soberanía constitucional y libertades vascas», *Deia*, 1978-08-03, 2. or.
85. «Soberanía constitucional y libertades vascas», *Deia*, 1978-08-03, 2. or.
86. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 475. or.
87. «Espacios fronterizos», *El Diario Vasco*, 1982-05-09.
88. «La estructura política del Estado», *Iglesia Viva*, 1977, 475. or.
89. «Puntos de vista cristianos sobre el patriotismo», *Documentos*, 1951.

90. «Puntos de vista cristianos sobre el patriotismo», *Documentos*, 1951.
91. «Puntos de vista cristianos sobre el patriotismo», *Documentos*, 1951.
92. «El misterio patriótico», *Documentos*, 1951, 29-30 or.
93. «El misterio patriótico», *Documentos*, 1951, 30-32. or.
94. «El misterio patriótico», *Documentos*, 1951, 32-34. or.
95. «El misterio patriótico», *Documentos*, 1951, 35-37. or.
96. «El misterio patriótico», *Documentos*, 1951, 35-37. or.
97. «En torno a la nación vasca», *Avance-Intervención*, 54. or.
98. «En torno a la nación vasca», *Avance-Intervención*, 51-52. or.
99. «En torno a la nación vasca», *Avance-Intervención*, 52-54. or.
100. «En torno a la nación vasca», *Avance-Intervención*, 54-56. or.
101. «En torno a la nación vasca», *Avance-Intervención*, 54-56. or.